

SAMFUNNSSPEILET

TIDSSKRIFT OM LEVEKÅR OG LIVSTIL

**For få utlendinger i Norge?
Avfolkes distrikts-Norge?**

Nr. 1/88 – 2. årgang

Utgis av Statistisk Sentralbyrå

Redaksjon:

Gustav Haraldsen
Olav Hermansen
Jon Erik Lindberg
Bjørg Moen
Berit Otnes

Redaksjonsråd:

Sverre Hove
Gunnvor Iversen
Olav Ljones
Johan-Kristian Tønder

Abonnementpris:

75 kroner for 3 nummer pr. år

Løssalgpris:

30 kroner

Abonnement bestilles hos:

Statistisk Sentralbyrå
Opplysningskontoret
Postboks 8131 Dep.
0033 OSLO 1
Telefon: (02) 41 38 20

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk Sentralbyrås oppfatning.
Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, bruk kildehenvisningen: «SSBs Samfunnsspeilet».

Innhold

	Side
Fremskrittspartivelgere: Holdninger til innvandrere, velferd og solidaritet. Bernt Aardal	3
For få utlendinger i Norge? Lars Østby	7
Avfolkes distrikts-Norge? Jan Byfuglien	12
Økte fødselstall i byene. Kjetil Sørli og Inger Texmon	18
Arbeidssomme alderspensjonister. Grete Dahl	22
Ekteskapets betydning for uførepensjonering. Ellen J. Amundsen.....	25
Bilder, lyd og tekst i satelittalderen. Gustav Haraldsen	28
Flere skilsmisser, færre stridigheter. Jon Holmøy	33
Debatt: Barnefiendtlig samfunn - et kulturelt fenomen?.....	36
Tall uten kultur. An-Magritt Jensen	36
Synkende barnetall - Tall og tolkning. Jan Erik Kristiansen	38

Samfunnsspeilet skal reflektere aktuell samfunnsdebatt. Dette nummeret er i høy grad preget av høstens debatt om innvandringsspørsmål. Bernt Aardal retter søkelyset mot holdninger som ligger til grunn for Fremskrittspartiets framgang ved kommune- og fylkestingsvalget. Hans artikkel viser at det sannsynligvis er for enkelt å tro at partiets suksess først og fremst henger sammen med negative holdninger til innvandrere. Slike holdninger er vevet sammen med mer generelle oppfatninger om velferdssamfunnet. Lars Østby betrakter innvandringen fra et demografisk perspektiv. Han mener at økt innvandring vil kunne løse en del av de problemer det synkende folketallet i Norge skaper.

Hvilke problem skaper så det synkende folketallet? Dette spørsmålet tar vi opp i to artikler. Artikkelen viser at befolkningsutviklingen i høy grad er et distriktpolitisk problem, men også et problem som ikke kan løses med tradisjonelle, distriktpolitiske tiltak.

Det er ikke bare befolkningen som endrer seg. Mange er også opptatt av at tradisjonelle samværsformer er i oppløsning. Jon Holmøy har sett på hvordan skilsmisser nedfeller seg i rettsstatistikken. Resultatene kan tyde på at folk er blitt flinkere til å håndtere denne type problem på egenhånd.

Ellen J. Amundsen og Grete Dahl henter sine tema fra et annet viktig velferdsområde; diskusjonen om pensjonsordninger. Amundsen skriver om uførepensjon, som er en stor utgiftspost for staten. Etter hennes mening ville den være enda større dersom ikke ekteskapet beskyttet folk mot å få nervøse lidelser, og dersom ikke ektefeller påtok seg en del av omsorgen for folk med slike lidelser.

Grete Dahl presenterer tall om alderspensjonisters yrkesaktivitet. Den er ikke så lav som en kanskje skulle tro, men samtidig er det tydelig at det ikke er tilfeldig hvem som har anledning til å fortsette og arbeide etter at de har fylt 70. Derfor finnes det sannsynligvis mer arbeidslyst enn arbeidsmuligheter i denne gruppen.

Mediedebatten er som varet; den er der hele tiden, men skifter fra dag til dag. I høst har spørsmålet om hvordan satelittalderen påvirker våre fjernsynsvaner vært i fokus. Gustav Haraldsen tar for seg noen gjengse oppfatninger om dette, og presenterer tall som snur opp-ned på en del av disse forestillingene.

Samfunnsspeilet har også skapt debatt. Artikkelen «Barnefiendtlig samfunn – et kulturelt fenomen» i forrige nummer har ført til diskusjoner. Vi bringer ett motinnlegg fra An-Magritt Jensen og et tilsvarende fra artikkelforfatteren.

Fremskrittspartivelgere: Holdninger til innvandrere, velferd og solidaritet

Av Bernt Aardal

Holdning til innvandrere er nært koblet til synet på velferd og solidaritet. Velgere som i 1985 gav uttrykk for protest i denne type spørsmål, gikk i større grad enn andre over til Fremskrittspartiet ved kommune- og fylkestingsvalget i høst.

Støtte til innvandrernes kultur?

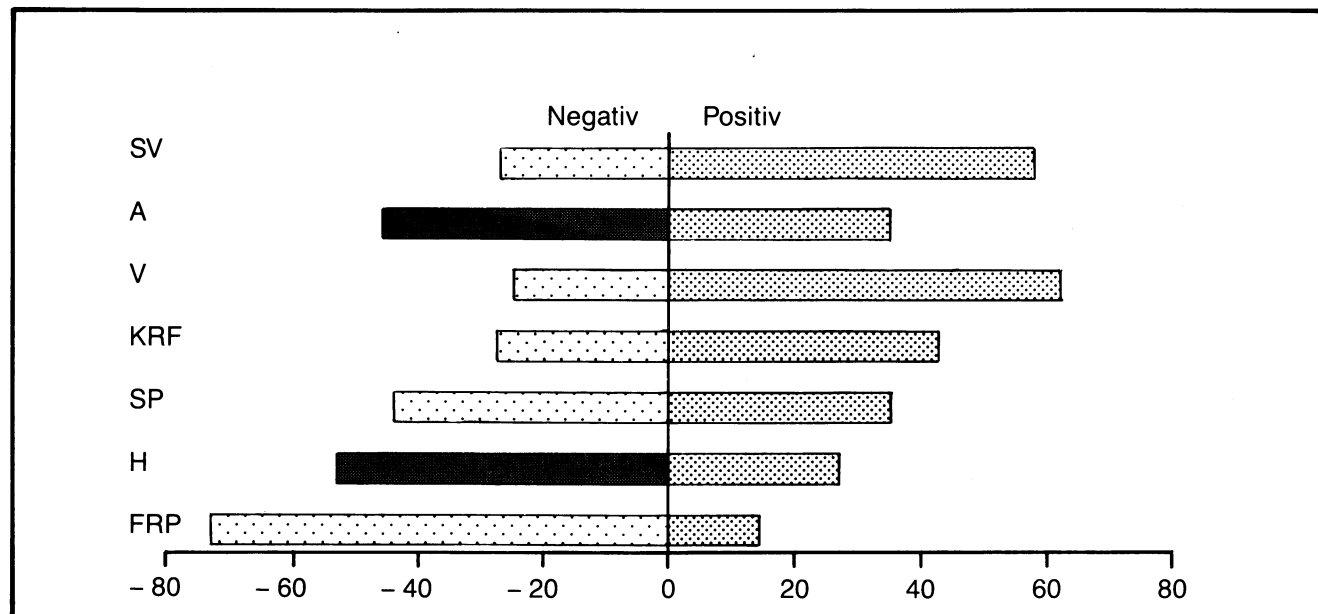
Holdninger til asylsøkere og innvandrere kom i fokus på en spesiell måte under valgkampen i høst. Det store spørsmål etter valget var hvilken betydning negative holdninger til innvandrere hadde hatt for Fremskrittspartiets sterke framgang. Vi har ikke tilgang til data om holdninger til innvandrere i 1987, men i valgundersøkelsen i 1985 ble det stilt spørsmål om holdninger til innvandrerne i form av et forslag som man ble bedt om å si seg enig eller uenig i. Forslaget lød slik:

«Vi bør øke den økonomiske støtten til innvandrerne slik at de kan bevare sin egen kultur».

Av de spurte i 1985 svarte 35 prosent at de var enige i forslaget, mens 45 prosent var uenige. Tar vi differansen mellom andelen positive og negative svar, får vi en «opinionsbalanse» på -10 prosent. Det samme spørsmålet har vært stilt i flere svenske valgundersøkelser med følgende resultat: i 1979 var opinionsbalansen -3, i 1982 -15 og i 1985 -25 prosentpoeng. Det betyr at den svenske opinionen er blitt stadig mer negativ til innvandrere. Den norske opinionen var mindre negativ til innvandrere enn den svenske i 1985.

Holder vi oss til Norge, var det store forskjeller mellom de ulike partienes velgere i dette spør-

Figur 1. Holdning til innvandrere. 1985. Prosent

målet. Som figur 1 viser, var et klart flertall av Fremskrittspartiets velgere *uenige* i forslaget om å øke støtten til innvandrerne (73 prosent). Et flertall av Høyres, Arbeiderpartiets og Senterpartiets velgere var også negative til forslaget. Bare blant Venstres, Sosialistisk Venstrepartis og Kristelig Folkepartis velgere var det et flertall som støttet forslaget.

Velgere på vandring

Umiddelbart etter kommune- og fylkestingsvalget i høst sendte Statistisk Sentralbyrå ut et spørreskjema til de personer som var med i Valgundersøkelsen i 1985. Undersøkelsen i 1985 omfattet 2 180 personer. Av disse fikk man svar fra 1 739 personer, eller nær 80 prosent av de som ble intervjuet i 1985. Ved å koble opplysninger om stemmegiving i 1987 sammen med opplysninger som disse personene gav i 1985, får vi et panel. Etter som panelet omfatter opplysninger om de samme personers stemmegiving både i 1985 og 1987, gir det oss spesielt gode muligheter til å studere velgervandringer i denne perioden. Selv om vi ikke har opplysninger om holdninger til innvandrere i 1987, kan det likevel være interessant å se om det er noen sammenheng mellom overganger til Fremskrittspartiet i 1987 og de holdninger disse velgerne gav uttrykk for i 1985.

Våre paneldata viser at Fremskrittspartiet har fått størst tilsig av velgere fra Høyre. Av de som stemte Høyre i 1985, gikk 13 prosent over til Fremskrittspartiet i 1987. For Arbeiderpartiets vedkommende forlot 4 prosent av 1985-velgerne partiet til fordel for FRP. Tidligere Høyre- og Arbeiderpartivelgere utgjorde faktisk 60 prosent av Fremskrittspartiets 1987-velgere!

Fra Høyre og Arbeiderpartiet til Fremskrittspartiet

Vi skal nå se på overgangene fra Høyre og Arbeiderpartiet til Fremskrittspartiet etter holdning til innvandrere i 1985. Materialet deles inn i to grupper: de som var helt eller nokså enige i forslaget om å øke den økonomiske støtten til innvandrerne («positiv» holdning) og de som var helt eller nokså uenige i forslaget («negativ» holdning). Tabell 1 viser andel som gikk over til FRP i disse to gruppene.

Tabell 1. Prosentandel som skiftet til FRP i 1987, etter holdning til innvandrere i 1985

Overgang	Holdning til innvandrere		
	Positiv	Negativ	Differanse
Fra H-85 til FRP-87	8	15	7
Fra A-85 til FRP-87	2	5	3
Alle overganger til FRP	3	8	5

Overgangen til Fremskrittspartiet er klart større blant de som var negative til innvandrere enn blant de som var positive. Dette gjelder både for tidligere høyrevelgere og arbeiderpartivelgere. Overgangen til FRP er omtrent dobbelt så stor blant Høyrevelgere som var negative til innvandrere i 1985 enn blant de som var positive. For Arbeiderpartiets vedkommende er forholdet 5 til 2.

Knipper av holdninger

Resultatene tyder på at holdninger til innvandrere kan ha spilt en relativt stor rolle for vandringerne over til Fremskrittspartiet. Det er imidlertid ikke tilstrekkelig bare å se på holdning til ett strids spørsmål. I en bok om valgundersøkelsen 1985 (under arbeid), har Henry Valen og artikkelforfatteren analysert holdninger til en rekke stridsspørsmål. Vi har funnet fram til ulike knipper av holdninger eller «ideologiske» motsetninger. Holdning til innvandrere henger f.eks. sammen med synet på utviklingshjelpen, holdning til utbygging av trygdene, synet på trygdemisbrukets omfang, barnehageutbygging, likestilling mellom kvinner og menn og synet på boikott av Sør-Afrika. Ingen av disse spørsmålene spilte noen framtrødende rolle i valgkampen i 1985. Holdningene synes likevel å danne et mønster med klare motsetninger mellom ulike velgergrupper. Fremskrittspartiets velgere på den ene side og Venstre og SVs velgere på den andre utgjør motpolene. Tabell 2 viser andelen som skiftet over til Fremskrittspartiet etter holdning til disse stridsspørsmål. Negativt fortegn i differansene indikerer at negative holdninger trekker i favør av Fremskrittspartiet.

Tabell 2. Prosentandel av velgere som skiftet fra Høyre og Arbeiderpartiet til Fremskrittspartiet, etter holdning til stridsspørsmål

	Fra H-85 til FRP-87			Fra A-85 til FRP-87		
	Pos.	Neg.	Diff.	Pos.	Neg.	Diff.
U-hjelp	9	21	-12	4	7	-3
Trygdeutbygging	13	12	+1	3	4	-1
Trygdemisbruk	6	13	-7	1	4	-3
Barnehageutbygging	11	18	-7	3	3	0
S-Afrika boikott	10	17	-7	2	9	-7
Likestilling	11	4	+7	3	10	-7
Innvandrere	8	15	-7	2	5	-3

For Høyres vedkommende er det blant u-hjelpsmotstanderne vi finner den største overgangen til Fremskrittspartiet. Ønsket om fortsatt å bygge ut trygdene og spørsmålet om fortsatt likestilling avviker noe fra de øvrige spørsmålene. I Arbeiderpartiet er mønsteret noe annerledes. Den sterkeste svingning i favør av FRP finner vi blant de som var negative til likestilling mellom kvinner og menn. Men det mest interessante her er at innvandrerspørsmålet, med noen få unntak, skiller seg lite fra de øvrige stridsspørsmål når det gjelder overgangene til Fremskrittspartiet. Hovedinntrykket er at det er blant de som er negative til en rekke saker som berører velferdsstaten at vi finner de fleste vandringer over til Fremskrittspartiet.

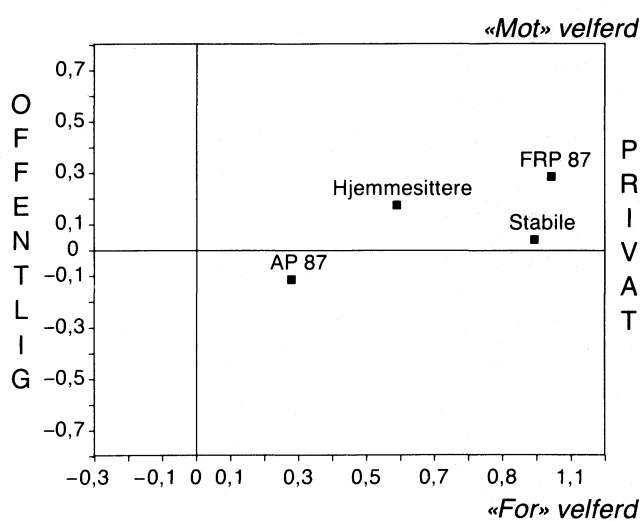
Plassering i ideologisk struktur i 1985, stemmegiving 1987

Den sentrale ideologiske motsetning i valgundersøkelsene gjelder synet på offentlig kontra privat virksomhet.

I tillegg finner vi altså en motsetning som går på holdninger til velferds- og solidaritetsspørsmål. I figurene 2 og 3 markerer den horisontale linjen velgerenes plassering i synet på offentlig og privat virksomhet, og den vertikale linjen hvor positive eller negative de var til spørsmål om velferd og solidaritet i 1985.

Punktene som er tegnet inn i figur 2 viser hvordan fire velgergrupper, som stemte Høyre i 1985, forholdt seg til disse to holdningsskalaene. Det er skilt mellom stabile velgere som stemte Høyre både i 1985 og 1987, høyrevelgere som gikk over til Fremskrittspartiet (FRP87), høyrevelgere som skiftet til Arbeiderpartiet (AP87) og høyrevelgere som valgte å sitte hjemme i høst.

Figur 2. Høyrevelgere 1985: Stemmegiving 1987¹

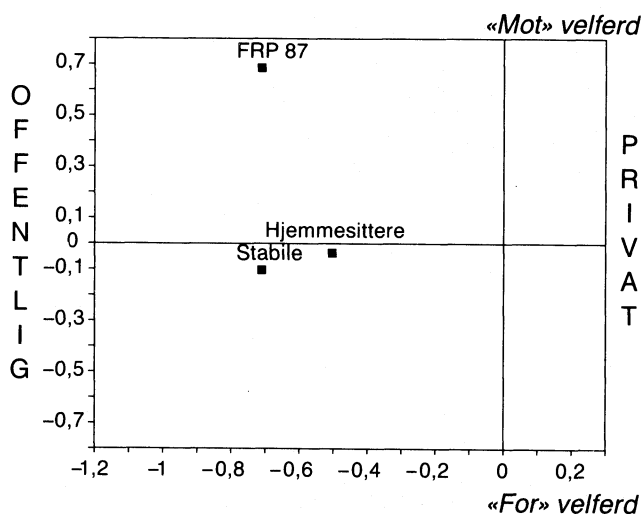
¹Gjennomsnittsskårer basert på faktoranalyse.

De høyrevelgere som skiftet over til Fremskrittspartiet skiller seg fra stabile høyrevelgere ved at de i større grad er negative til spørsmål om velferd og solidaritet. De høyrevelgere som skiftet over til Arbeiderpartiet, var betydelig mer sentrumsorienterte enn de andre gruppene. Figuren viser et klart mønster i retning av at overgangene fra Høyre til Fremskrittspartiet følger velgerens ideologiske plassering slik den kom til uttrykk i 1985.

Figur 3 viser hvordan Arbeiderpartiets 1985-velgere plasserer seg i forhold til de samme to dimensjonene. Overgangene til Høyre var så små at vi holder oss til følgende tre grupper: De som gikk over til FRP, de som satt hjemme og de som holdt fast ved Arbeiderpartiet.

Tidligere arbeiderpartivelgere som gikk over til FRP, avviker fra øvrige AP-velgere først og fremst når det gjelder synet på velferdsstaten. Derimot skiller de seg ikke ut når det gjelder synet på offentlig eller privat virksomhet. Figuren viser også at de Arbeiderpartivelgere som satt hjemme i høst ikke skiller seg ut som noen ideologisk «utgruppe», verken når det gjelder synet på offentlig kontra privat virksomhet eller velferd og solidaritet. Dette kan tyde på at den store andelen hjemmesittere i Arbeiderpartiet i begrenset grad var uttrykk for ideologisk protest.

Figur 3. AP-velgere 1985: Stemmegiving 1987¹

¹Gjennomsnittsskårer basert på faktoranalyse.

Man skal være varsom med å tolke for mye inn i dette materialet, ettersom det dreier seg om holdninger til stridsspørsmål som er målt to år før kommune- og fylkestingsvalget. På den annen side er mønsteret svært interessant. For det første er det i 1985 en klar kobling mellom synet på støtte til innvandrere og holdninger til en rekke spørsmål som angår velferd og solidaritet. Dette er en påminnelse om at man skal være forsiktig med å konsentrere oppmerksomheten utelukkende om holdninger til innvandrerne. For det andre er det en meget klar tendens til at velgere som i 1985 gav uttrykk for protest i forhold til velferdsstaten i betydelig større grad enn andre, skiftet over til Fremskrittspartiet ved siste valg.

Valgundersøkelsene har siden 1977 blitt gjennomført i et samarbeid mellom Institutt for samfunnsforskning og Statistisk Sentralbyrå. Undersøkelsen i 1985 blir ledet av professor Henry Valen og forsker Bernt Aardal. For ytterligere informasjon om de senere valgundersøkelsene, se

Henry Valen : Valg og politikk, NKS-forlaget, Oslo, 1981.

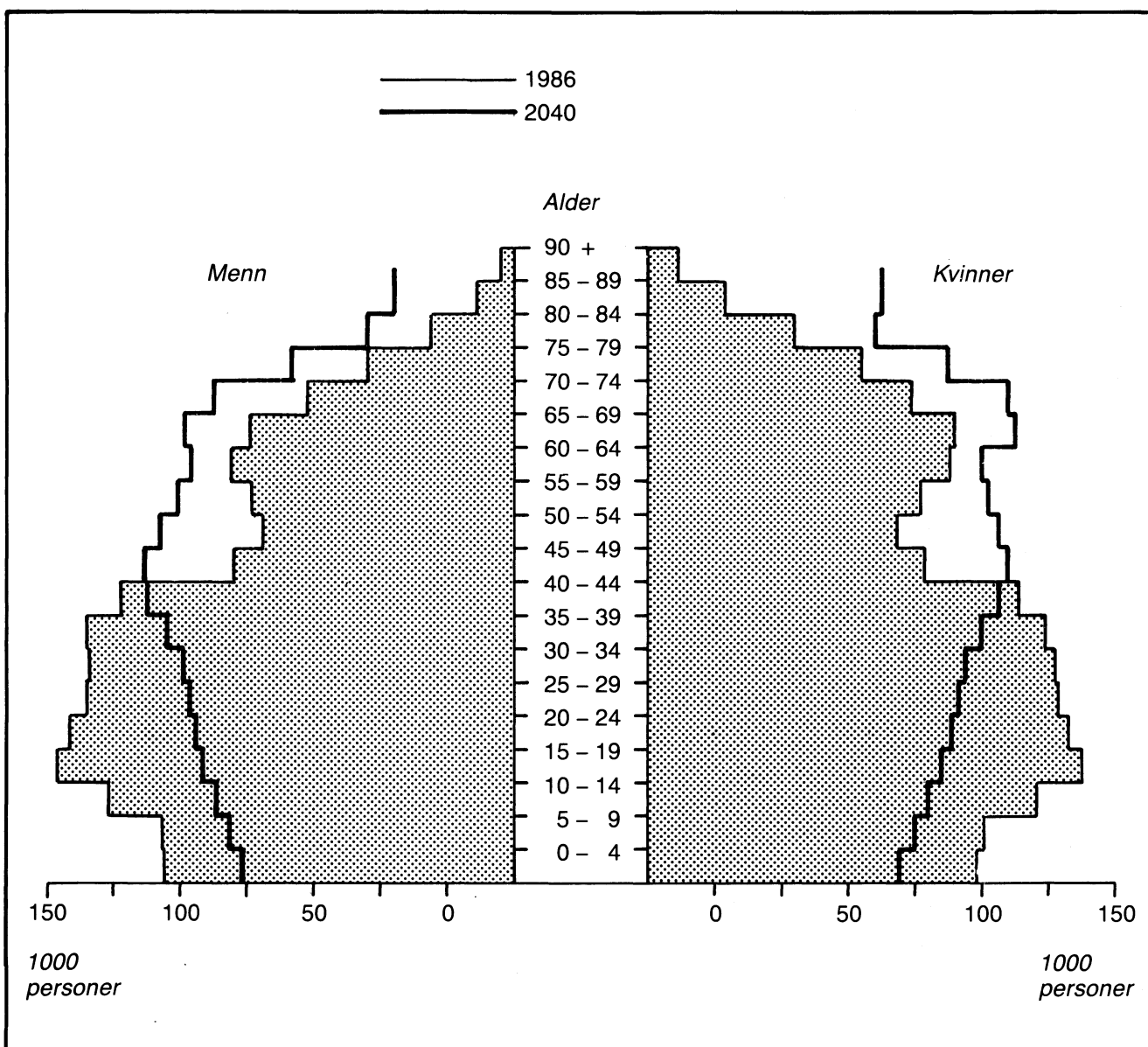
Henry Valen og Bernt Aardal: Et valg i perspektiv, Samfunnsøkonomiske studier nr.54, Statistisk Sentralbyrå, Oslo, 1983. Stortingsvalget 1985 Hefte II, Norges offisielle statistikk B630.

For få utlendinger i Norge?

Av Lars Østby

Høsten 1987 har innvandringen i Norge stått sentralt i media og i den offentlige debatten. Mye av debatten har vært preget av mangel på kunnskap. Forfatteren retter i denne artikkelen søkelyset mot innvandringens størrelse og sammensetning og setter innvandringen i en demografisk sammenheng.

Figur 1. Folkemengde etter kjønn og alder. Hele landet. 1986 og 2040

Nedgang i folketallet etter år 2000

Med den fødselshyppighet og dødelighet som Norge har hatt på begynnelsen av 1980-tallet, kommer folketallet i landet til å synke fra år 2002. Dersom den nettoinnvandringen vi har hatt fra 1970 til 1985¹ holder seg på samme nivå, vil toppen nås 10 år senere, med nivået fra 1986², ennå 10 år deretter. Det at folketallet for nasjonen som helhet synker, gjør i seg selv kanskje ikke så mye, men mange reagerer likevel negativt på det. Nedgangen bringer også med seg endringer i befolkningens fordeling mellom aldersgrupper og regioner, og disse endringene kan vise seg å bli problematiske.

«Forgumming» og sentralisering

Forgubbingen, eller rettere «forgummingen» (det er kvinnene som lever lengst) i samfunnet øker. Pensjonistgruppen øker både i absolutte tall og relativt i forhold til antall yrkesaktive (se figur 1). Den relative økningen blir etter hvert større enn nedgangen i barnetallet. Om vi på våre gamle dager skal få kjøpe de varer og tjenester vi har behov for, må vi ha folk til å produsere dem.

Går folketallet i Norge ned, kommer ikke denne nedgangen til å fordele seg jevnt over hele landet. Områdene rundt Oslo, Stavanger og andre vekstkraftige sentra får nok fortsatt den arbeidskraften de trenger. Dette må skje på utkant-Norges bekostning. Allerede i dag, mens det er en viss vekst i folketallet på landsbasis, har omtrent halvparten av kommunene nedgang i folketall. I Nord-Norge gjelder dette 80-90 prosent av kommunene.

¹Om lag 4 000 netto inn i 1970-1985.

²Netto inn 7 450 i 1986.

Flere barn eller flere innvandrere?

For å holde på folketallet i hele landet og i lokalsamfunnene, er det to muligheter. Fødselstallet må økes eller innvandringen må økes. Dødeligheten har forholdsvis lite å si i denne sammenhengen. Gjennom befolkningspolitiske tiltak har ingen land greid å øke fruktbarheten så mye som vi trenger for å opprettholde folketallet. Selv om vi hadde ressurser nok til å gjøre det, er det vel lite trolig at den politiske viljen er til stede. Derimot vil det trolig fortsatt være mennesker i mange land som ikke har politiske eller materielle betingelser for å overleve, og som gjerne vil komme hit.

Hvor mange innvandrere har vi?

Ved inngangen til 1987 var det 110 000 utenlandske statsborgere i Norge, vel 2,5 prosent av folketallet. Prosenten var omtrent den samme i 1920. Mange vesteuropeiske land har 5-10 prosent. Sveits med 13 prosent har relativt flest. Hos oss er det en sterk dominans av innvandrere fra våre naboland (se tabell 1). Europeere utgjør 60 prosent av de utenlandske statsborgerne. Fra Asia, Afrika og Latin-Amerika er det om lag 33 000 statsborgere.

Det er også viktig å være klar over at antallet ikke øker særlig raskt. Siste år, da vi hadde langt flere flyktninger og asylsøkere enn noen gang tidligere, økte antall utenlandske statsborgere med nesten 8 000. Fortsatt er halvparten av økningen vesteuropeere, med svensker og dansker på topp. For å kompensere for det lave fødselstallet, måtte vi hatt et nettotilskudd på 12-13 000 pr. år. Så høy har innvandringen aldri vært, og den ligger ikke an til å bli det i 1987 heller.

Tabell 1. Utenlandske statsborgere etter land, og andel bosatt i Oslo pr. 1.7.1987

	Antall	Prosent andel	Andel av gruppen - bosatt i Oslo, prosent
Utenlandske statsborgere i alt	114 751	100	31
Europa i alt	68 886	60	25
Norden	34 748	30	23
Europa ellers	34 134	30	28
Nord-Amerika i alt	11 562	10	17
Afrika i alt	4 317	4	66
Asia i alt	26 026	23	46
Sør-Amerika i alt	3 155	3	30

Aldersfordelingen blant innvandrerne

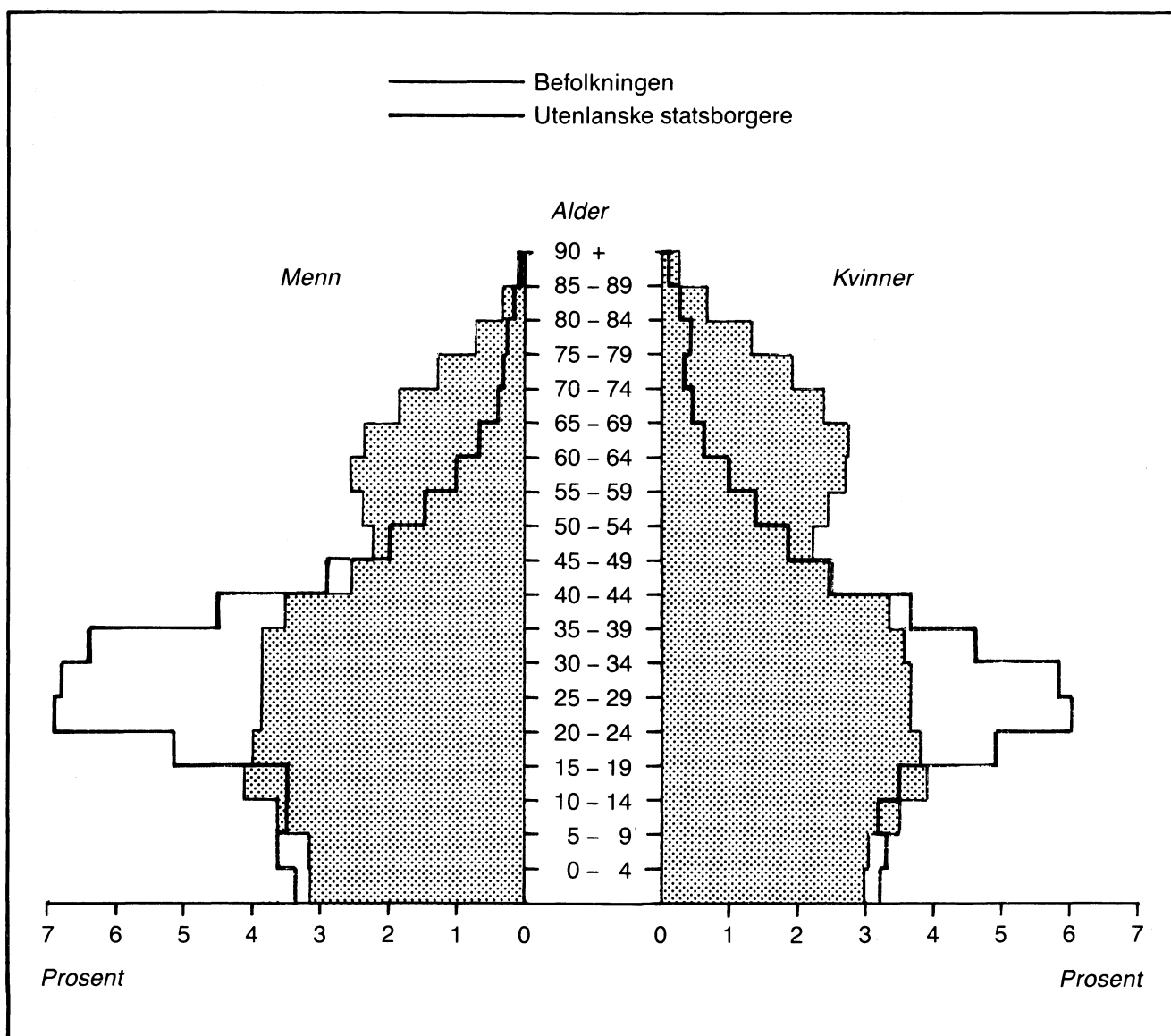
Aldersfordelingen for norske og utenlandske statsborgere er svært ulike (figur 2). Utlendingene er særlig unge voksne, og de er spesielt få gamle. Blant de gamle (67 år og eldre) er over 50 prosent av utlendingene amerikanske statsborgere, de fleste vel hjemvendte norskamerikanere. En grunn til at andelen gamle er så lav, vil være at innflyttere som har vært her lenge, vil få norsk statsborgerskap om de vil. En annen grunn er at de som kom til landet som fremmedarbeidere omkring 1970, ennå ikke er rukket å komme i pensjonsalderen. Det kan nok vise seg at blant innvandrere fra den tredje verden vil mange reise tilbake til sitt fødeland når de blir gamle, slik norskamerikanere søker tilbake hit.

Innslaget av utlendinger i den norske befolkning er vist i figur 3. Innslaget har en viss betydning

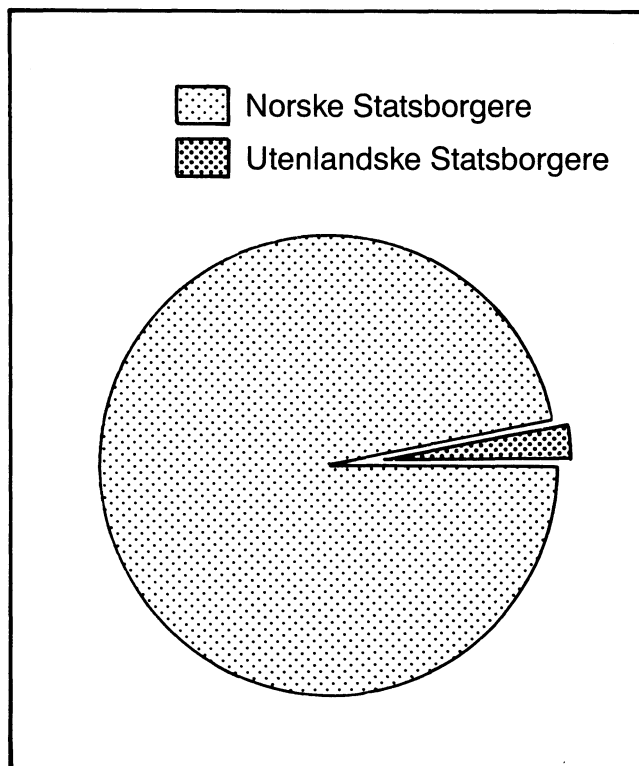
blant barn og særlig i den yngre del av den yrkesaktive befolkning. Blant barna vil en betydelig andel være adopterte barn, som ikke hører med i denne sammenhengen.

Vi er ofte opptatt av forholdstallet mellom yrkesaktive og yrkespassive, det litt uheldige begrep forsørgelsesbyrde. Tabell 2 viser hvor mange barn og gamle det er for hver person i yrkesaktiv alder (20-66 år) i noen grupper. Regner vi for Norge under ett, er det 0,46 unge og 0,23 gamle pr. voksen, eller 7 yrkespassive pr. 10 i yrkesaktiv alder. For europeiske innvandrere er forholdstallet 4,5 pr. 10 voksne, mens det for folk fra den tredje verden er 3,7 (dersom vi holder adopterte spedbarn utenfor). Selv om det er få innvandrere fra den tredje verden, fører de tross alt til en liten bedring i aldersstrukturen.

Figur 2. Kjønn- og aldersfordeling i befolkningen og blant utenlandske statsborgere

Figur 3. Andelen utenlandske statsborgere. 1987
Prosent

Får innvandrerne mange barn?

Det er en utbredt oppfatning at utlendinger i Norge får så mange barn; at de tar med seg fødselsmønsteret hjemmefra. I Norge har vi for få utlendinger til å analysere deres fruktbarhet, men i enkelte land som Sverige og Vest-Tyskland er dette gjort. Det viser seg her at innvandrerne raskt tilpasser seg mottakerlandets fruktbarhet, men havner på et noe høyere nivå. Forskjellen er ikke større enn kanskje 0,2 barn pr. kvinne, og dermed ikke så stor at innvandrerne får nok barn til å holde sin gruppes folketall oppe på lang sikt. Dette gjelder med ytterst få unntak alle innvandrergrupper. Det er ikke slik at europeiske innvandrere trekker tallet ned og innvandrere fra tredje verden trekker det opp. Vi har ikke grunn

til å tro at forholdene vil være vesentlig annerledes i Norge. Men siden innvandringen er så ny her, kan det nok være at fruktbarheten blant innvandrerne ennå ikke er nådd ned på det norske nivået.

Hvorfor ser det ut som om innvandrerne får mange barn?

Likevel hevder mange, kanskje særlig med erfaring fra Oslo, at det i deler av byen er påfallende ofte å se innvandrere på gata. Og de synes at innvandrerne oftere enn andre har småbarn. Enkelte har også historier om hele fødeavdelinger som nærmest fylles av innvandrere. Jeg tror det er to forklaringer på disse observasjonene.

Den ene tar utgangspunkt i familiesyklusen. De fleste fargede innvandrere i dag kom som fremmedarbeidere før 1975 eller ved unntak fra den midlertidige innvandringsstoppen seinere. Mest typisk var den fargede fremmedarbeideren en ung mann, som kanskje hadde en kone i hjemlandet. Var han ugift, kunne han og familien i hjemlandet arrangere et giftermål når tida var moden. Kona kunne da komme til landet under innvandringsstoppens unntak for familiegjening. Dette tok ofte noen tid, og når paret var etablert her i landet, ville ekteskapet ha vart mange år. Norske ekteskap med 10 års varighet har om lag to barn. Det samme vil trolig være tilfelle for innvandrerne. De må få barna relativt tett etter kvinnens ankomst for i det hele tatt å få barn før det er for seint. Når de har tatt igjen de fødslene som ble «forsømt» under atskillelsen i ekteskapets første del, vil de trolig komme nær det norske fødselsmønsteret.

Den andre forklaringen er at innvandrerne er konsentrert til enkelte sentrale/østlige bydeler i Oslo. Disse bydelene har ikke vært attraktive for norske familier. Boligenes størrelse, standard og miljøer er slik at de fleste som har økonomiske muligheter til å velge, starter sitt familieliv andre steder. Innvandrergruppene har ikke økonomiske ressurser til å konkurrere på det åpne boligmarkedet, og

Tabell 2. Antall barn og gamle pr. yrkesaktiv, etter statsborgerskap. 1987

	Norge i alt	Statsborgere i		
		Europa ellers	3. verden	Norge
Barn ¹ pr. voksen ²	0,46	0,37	0,36 ⁴	0,47
Gamle ³ pr. voksen	0,23	0,07	0,01	0,24
Sum	0,70	0,44	0,37	0,71

¹ Alder 0-19 år. ² Alder 20-66 år. ³ Alder 67-. ⁴ Her er anslagsvis 1 800 adopterte små barn holdt utenfor.

Tabell 3. Andelen utlendinger i de ulike aldersgrupper i Oslo, 1987

Alder	Antall i Oslo	I alt	Andel med utenlandske statsborgerskap		
			Europeiske	Asiatiske	Pakistanske
0-6	31 882	12,0	3,3	6,8	5,3
7-12	23 243	12,0	4,1	6,1	4,7
13-15	12 659	8,0	3,8	3,3	2,1
16-49	223 587	11,0	5,5	3,3	1,8
50-	159 728	2,3	1,6	0,3	0,2
I alt	451 099	8,0	3,8	2,7	1,6

får de dårligste boligene. «Feilen» er ikke at utlendingene er så mange, eller får for mange barn, men at de må ta til takke med et helt annet boligtilbud enn det flertallet av oss andre ser oss tjent med. Ulike muligheter på boligmarkedet ligger bak at andelen fremmedspråklige elever i grunnskolen varierer fra 0 til over 50 prosent.

Oslos innvandrere

Som vi ser av tabell 1, er det en stor andel av de utenlandske statsborgerne som bor i Oslo. Med 11 prosent av landets folketall har byen vel 30 prosent av de utenlandske statsborgerne og nesten 50 prosent av den tredje verdens innvandrere. For enkelte andre grupper, som franske, amerikanske og britiske statsborgere, har Rogaland den største konsentrasjon, mens finnene er flest i Finnmark.

Siden såpass mange utlendinger, særlig fra den tredje verden, er samlet i Oslo, skal vi se litt nærmere på størrelsen og fordelingen av det utenlandske innslaget her. Tabell 3 viser andelen i ulike aldersgrupper.

Nærmere 8 prosent av byens befolkning er utenlandske statsborgere, halvparten fra Europa og Nord-Amerika. Innslaget fra den tredje verden er altså sterkere her enn i resten av landet, fordi fremmedarbeiderne i stor grad kom hit. Utlendingene utgjør om lag 10 prosent av befolkningen under 50 år, mens det er svært få eldre. Ser vi på pensjonistene alene, er andelen bare 1 prosent. Innslaget av asiater er størst blant de yngste, blant barn i førskole- og skolealder 6-7 prosent. Blant disse er pakistanerne den klart dominerende gruppen.

Fra 30 000 til 20 000 000 på 70 år?

Med en fortsettelse av den praksis vi har fulgt fra innvandringsstoppen til nå, og som utkastet til ny lov legger opp til, finnes det overhodet intet som tyder på at landet opplever eller står foran en oversvømmelse av flyktninger eller andre utlendinger. Det har fra enkelte hold (f.eks. kampanjen

mot innvandring med basis i Haugesund) vært hevdet at vi om 70 år vil få 11-12 millioner asiater, 4-5 millioner latin-amerikanere og 2-3 millioner afrikanere. Dersom dette blir akseptert som sannsynlige tall, er det rimelig at folk reagerer. Men slike tall er altså rene fantasifostre. Like ubegrunnet er frykten for at noen hundre muslimske flyktninger skal gi muhammedansk flertall i landet.

Totaltallet på utenlandske statsborgere i Norge gir et galt bilde av innvandringen fra den tredje verden, eller fra de landene som flyktningene kommer fra. Mindre enn én prosent av befolkningen i Norge kommer herfra, og de fleste av disse tilhører den gruppen av fremmedarbeidere som kom før 1975, og deres familier. Fremmedarbeidere tar vi nesten ikke imot lenger, og familiegjenforening blir sjeldnere. Potensialet for familiegjenforening er trolig mindre blant flyktningene enn blant fremmedarbeiderne.

Flyktningene vil også lenge ha et ønske om å få reise hjem igjen om forholdene i hjemlandet endrer seg. En del norske flyktninger ble i Sverige eller England etter krigen, men det store flertallet kom hjem da forholdene her ble trygge. På godt eller vondt, må vi regne med at mange av flyktningene bare er her så lenge de må, permanent bosetting er ikke det naturlige for dem.

For få utlendinger i Norge?

Norge må forberede seg på nedgang i folketallet. Innvandrere kan avhjelpe de problemene som en befolkningsnedgang skaper, og vi har sett at de allerede i dag bidrar litt til å holde forsørgelsesbyrden nede.

Dersom en ønsker å holde folketallet oppe, er det altså positivt med en nettoinnvandring som det vi nå har. Det vil være sterkt å beklage om vi ikke greier å ta imot denne tilveksten på en slik måte at både gjester og verter ser seg tjent med besøket.

Avfolkes distrikts-Norge?

Av Jan Byfuglien

Kommer distrikts-Norge gradvis til å avfolkes trass i bred politisk enighet om å bevare bosettingsmønsteret? Dersom de senere års befolkningsutvikling fortsetter, virker dette uunngåelig.

Sentralisering i bølger

Befolkningsutviklingen i ulike deler av Norge siden midten av 1960-tallet, kan deles inn i 3 hovedperioder; 1966-1970, 1970-1980 og perioden etter 1980. Periodene er preget av forskjellige tendenser til sentralisering. Dette kan oppfattes som mer eller mindre kraftige bølger i en og samme prosess.

1966-70: Sentralisering

Den første perioden, 1966-1970, flyttet det relativt mange flere fra Nord-Norge enn til Nord-Norge. Denne nettoflyttestrømmen fra Nord-Norge, og delvis fra Vestlandet, var i hovedsak rettet mot søndre del av Østlandsområdet (figur 1). I denne perioden var det derfor sterke tendenser til konsentrasjon av befolkningen i den sentrale delen av Østlandsområdet, først og fremst på bekostning av Nord-Norge.

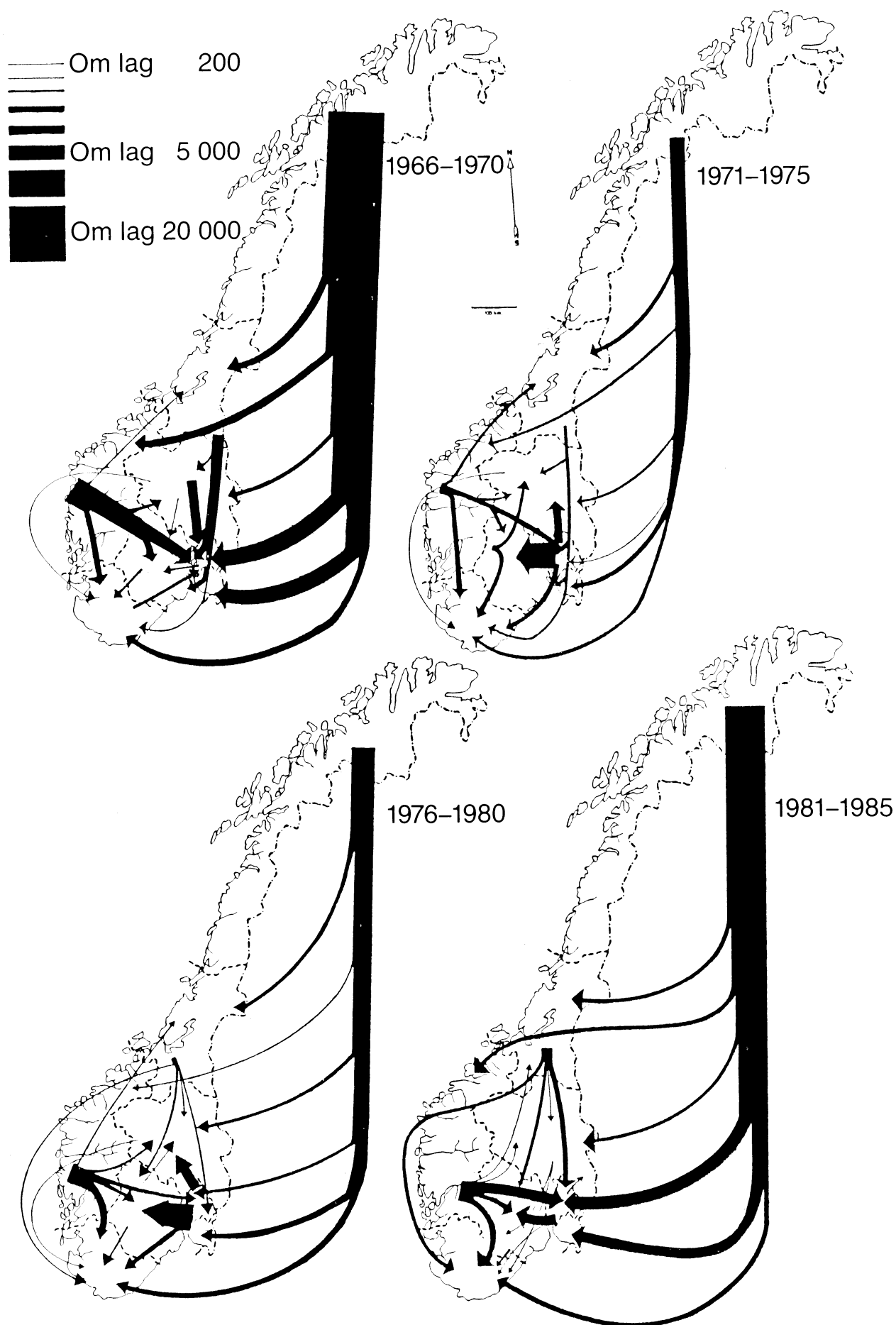
Det er grunn til å anta at størrelsen på et arbeidsmarked bestemmer dets tiltrekningskraft overfor mulige tilflyttere. Landsdelene er imidlertid store områder som består av en rekke større eller mindre arbeidsmarkeder. Tall for landsdeler får derfor ikke uten videre fram viktige faktorer som ligger under utviklingen. En angrepsmåte er derfor å klassifisere kommunene etter sentralitet¹, dvs. hvordan kommunene ligger i forhold til sentra og arbeidsmarkeder av ulik størrelse.

Tall for kommuner klassifisert etter sentralitet viser en markert ubalanse i utviklingen mellom de mest sentrale kommunene og de minst sentrale kommunene i denne perioden (figur 2). Slutten av 1960-tallet var altså en periode med sterk sentralisering også når vi ser på regionale arbeidsmarkeder.

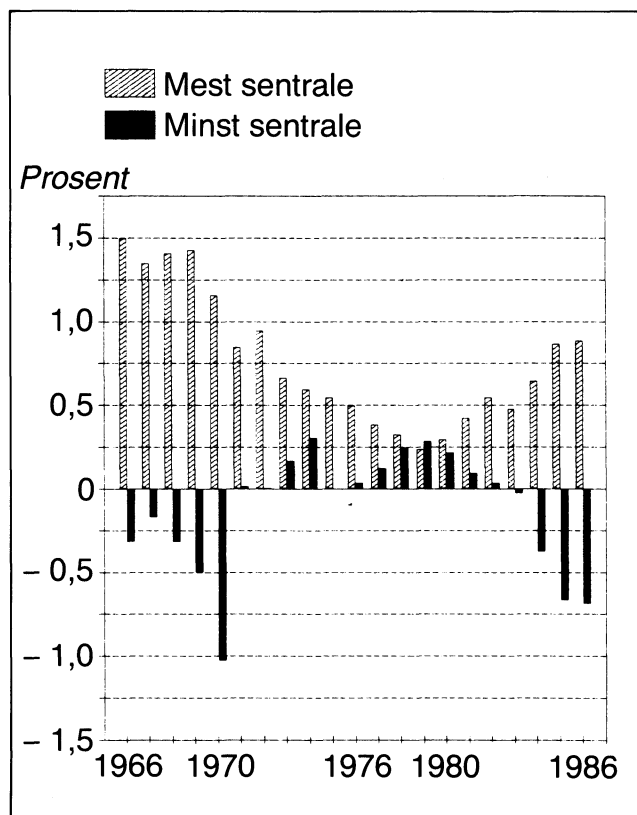
¹Det blir her brukt 4 klasser for sentralitet: 0 som omfatter kommuner utenfor arbeidsreiseomland til tettsteder med minst 5000 innbyggere («utkantkommuner»), 1 som omfatter kommuner innenfor arbeidsreiseavstand til tettsteder med fra 5000 til 10000 innbyggere, 2 som omfatter kommuner innenfor arbeidsreiseavstand til tettsteder med fra 10000 til 50000 innbyggere, og 3 som omfatter kommuner innenfor arbeidsreiseavstand til tettsteder med minst 50000 innbyggere (de fem storbyregionene).

Figur 1. Flyttestrømmer mellom landsdeler

Figur 2. Befolkningsutvikling i kommuner etter sentralitet. 1966-1986. Prosent

1970-åra: Dempet sentralisering

I perioden fra 1971 til rundt 1980 avtok nettoflyttestrømmene fra blant annet Nord-Norge. Oslo/Akershus hadde betydelig nettoutflytting, særlig til naboregionene på Østlandet. Veksten i Oslo/Akershus lå i denne perioden faktisk under landsgjennomsnittet, mens det i første rekke var Agder/Rogaland som vokste. Utover på 1970-tallet viser dette seg som en synkende tilvekst i de mest sentrale kommunene, mens de minst sentrale kommunene hadde en relativt betydelig tilvekst, særlig i 1973-1974 og 1978-1980.

1970-årene har vært karakterisert som en periode med konsolidering av bosettingsmønsteret i distrikts-Norge. Som årsaker til denne utviklingen har det særlig vært pekt på jordbrukspolitikken, som gav økte inntekter for bøndene, vekst i jordbruket, og utbygging av offentlig service i kommuner og fylker. Dette gav nye arbeidsplasser i mange distrikter.

Likevel skjedde det også gjennom 1970-tallet en gradvis forskyvning av bosettingen. På landsdelnivå var det fortsatt Agder/Rogaland og Østlandet som fikk en gevinst gjennom nettotilflyttingen. Selv om storbyregionene hadde relativt beskjeden vekst, var tilveksten sterk i områder rundt tettsteder med over 5000 innbyggere. Ana-

lyser ved hjelp av kretsdata viser at det også i denne perioden skjedde en nedgang i de mest perifere delene av mange kommuner, mens veksten i første rekke kom i de sentrale delene av større kommuner.

Forskjeller i befolkningens sammensetning: Framtidig ubalanse?

Trass i den mer balanserte utviklingen på 1970-tallet, foregikk det også i denne perioden en utvikling som bidrog til forskjeller i befolknings-sammensetningen mellom ulike regioner. Fordi yngre mennesker, og særlig kvinner, utgjorde en relativt stor andel av flytterne til sentrale strøk, førte flyttingene også i denne perioden til skjevheter i aldersfordelingen. Balansen mellom menn og kvinner endret seg også. Dette vil i sin tur ha virkninger for mulighetene for å danne familier og for fødselstallet i mange områder. Dermed vil det påvirke den framtidige utviklingen.

I 1980 var for eksempel 14 prosent av befolkningen i de minst sentrale kommunene over 67 år, mens tilsvarende andel i storbyregionene var 12 prosent. Denne prosenten var i 1987 økt fra 14 til 16 prosent i utkantkommunene og fra 12 til 13 i storbyregionene. I utkantkommunene var det i 1980 i gjennomsnitt 86 kvinner pr. 100 menn i alderen 20 til 39 år, mens tilsvarende forholdstall i storbyregionene var 98 kvinner pr. 100 menn.

Både tendensene til aldring og kvinneunderskuddet i «kritiske» aldersklasser, er et økende problem i mange utkantkommuner.

Fruktbarhetsnedgangen gir økt sårbarhet ved utflytting

Samlet fruktbarhetstall, som gir uttrykk for hvor mange barn hver kvinne i gjennomsnitt ventes å få, gikk ned fra 2,7 i 1969 til 1,8 i 1977. Dette resulterte i en nedgang i fødselstallene på 16 000. Senere har fruktbarhetstallet ligget relativt stabilt rundt 1,7.

Nedgangen i fruktbarhet var sterkest i enkelte områder som tidligere hadde ligget spesielt høyt, blant annet Nord-Norge. Fødselstallet samlet for landsdelen sank fra rundt 9 300 på slutten av 60-tallet til rundt 6 100 i siste delen av 1970-tallet.

På grunn av de høye fødselstallene vokste folketallet i Nord-Norge årlig med rundt 0,2 prosent på slutten av 1960-årene, mens tilveksten i siste halvdel av 1970-årene var redusert til nærmere 0,1 prosent. Dette til tross for vesentlig redusert nettoutflytting. Med økt nettoutflytting i perioden etter 1980 førte dette til en årlig nedgang i folketallet på 0,2 prosent.

Også 1970-årene etterlot seg derfor en del problemer med tanke på framtidig regional balanse i befolkningsutviklingen. Og det kan være grunn til å stille følgende spørsmål: Var 1970-årene bare et mellomspill i den regionale utviklingen, som ble gjort mulig ved hjelp av oljeinntektene og økt offentlig satsing?

Et skifte i utviklingen rundt 1979

Figur 2 tyder på at skiftet til en mindre balansert regional utvikling skjedde i 1979/1980. Fra da av har utviklingen for de mest sentrale kommunene stadig blitt mer positiv, mens utkantkommunene stadig har kommet dårligere ut. Spesielt i 1984/1985 er den skjeve utviklingen mellom sentrale og perifere kommuner forsterket. Fødselstallene har vært relativt stabile i perioden slik at det særlig er endringer i flyttemønsteret som har gitt denne skjeve utviklingen.

Selv om tallene for nettoflytting mellom landsdelene (figur 1) i perioden 1981-1985 ikke ligger helt på samme nivå som i perioden 1966-1970, er altså særlig Nord-Norge mer sårbart for utflytting enn tidligere.

Det er derfor grunn til å hevde at den regionale utviklingen av befolkningen i de siste årene er minst like alvorlig som på 1960-tallet. Dette aktualiserer blant annet spørsmålet om hvilket regionalt nivå det er mulig og nødvendig å satse på for å sikre en balansert utvikling. Et moment i denne sammenhengen er også hvilken betydning økt innvandring kan få.

Innvandringen bidrar til sentralisering

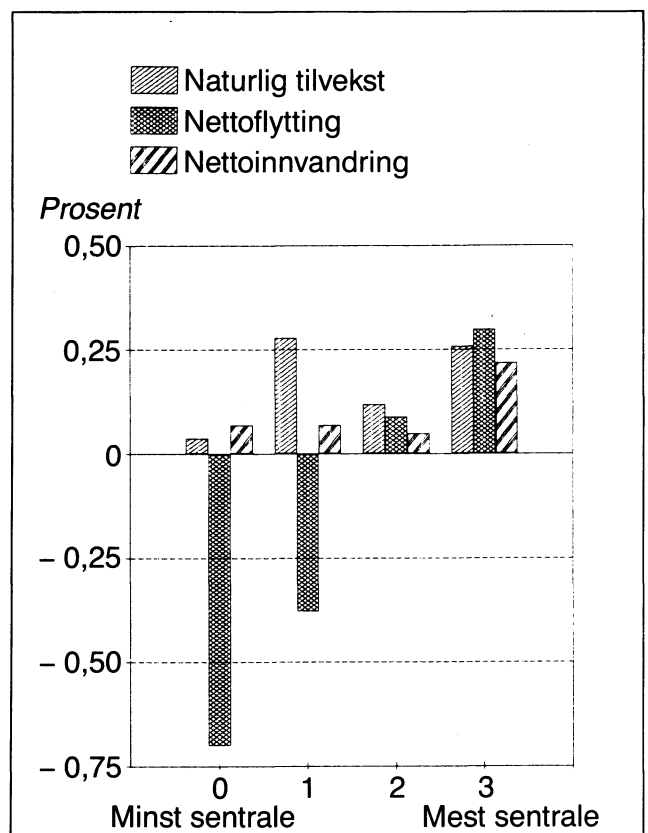
Befolkningsutviklingen påvirkes av den naturlige tilveksten gjennom fødsler og dødsfall og av innenlandske flyttinger. I tillegg påvirkes den av flyttingene til og fra utlandet. I figur 3 er det vist hvordan disse tre komponentene bidrar til utviklingen i kommuner klassifisert etter sentralitet.

Alle kommunetyper har positiv naturlig tilvekst, men den er relativt sterkest i de mest sentrale kommunene og i kommuner i omlandet til tettsteder med fra 5 000 til 10 000 innbyggere (sentralitet 1).

De innenlandske nettoflyttingene i perioden viser klart at kommuner i de største og mest sentrale regionene er vinnere, mens utkantkommuner og kommuner tilknyttet mindre arbeidsmarkeder er tapere.

Alle de fire kommunetyperne har nettoinnvandring fra utlandet, men det er de mest sentrale kommunene som får den relativt største andelen.

Figur 3. Naturlig tilvekst, nettoflytting og nettoinnvandring i kommuner etter sentralitet. 1984-1986. Prosent

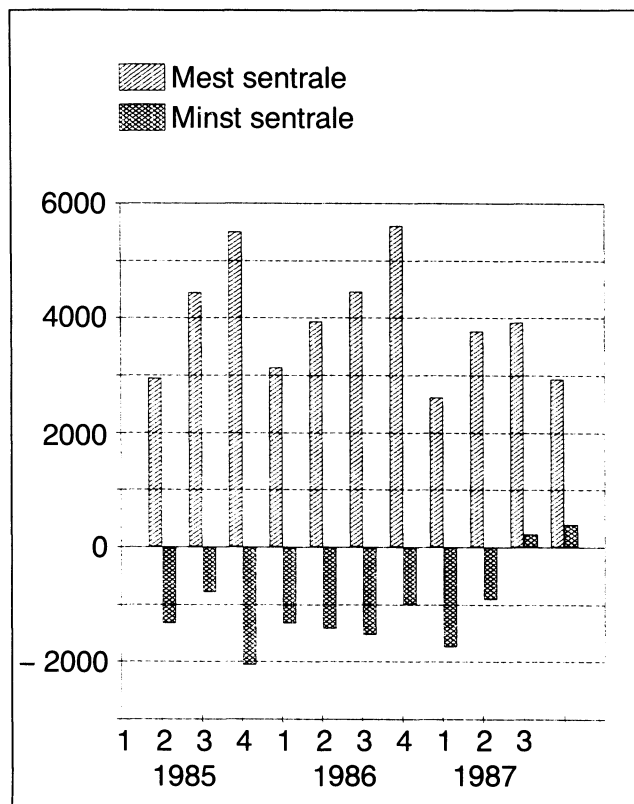
Dette betyr at innvandringen bidrar til å forsterke den skjeve regionale utviklingen. Denne tendensen kan tenkes å bli midlertidig dempet ved at mange flyktninger og asylsøkere kan bli plassert i kommuner spredt over hele landet. Det er imidlertid lite trolig at dette er en stabil situasjon i og med at mange innvandrere lettere finner arbeid og et sosialt miljø i storbyregionene.

Mot en bølgedal eller en bølgetopp?

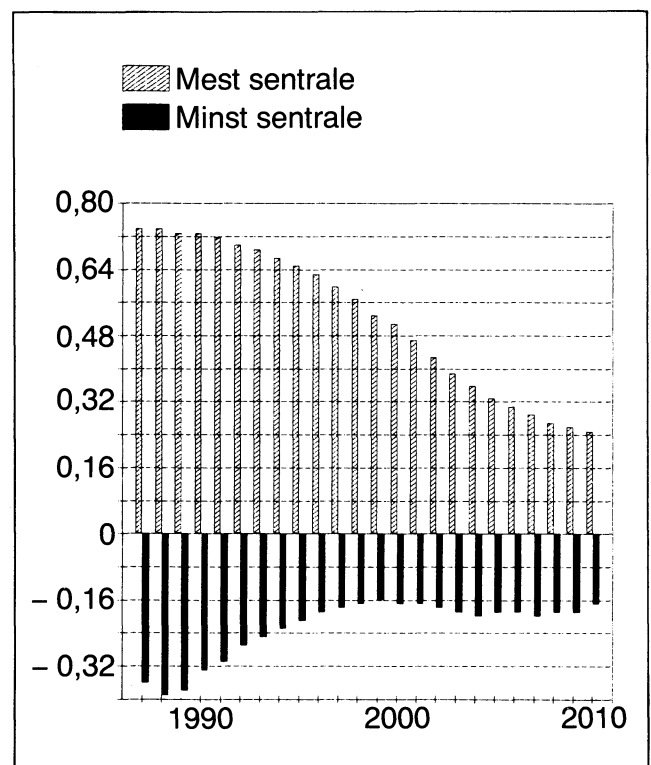
Kvartalstall fra 1. kvartal 1985 til og med 3. kvartal 1987 kan tyde på at den sterke ubalansen mellom de mest sentrale og de minst sentrale kommunene er i ferd med å avta noe (figur 4). En skal imidlertid være forsiktig med å trekke for raske slutninger ut fra disse tallene, dels fordi tallene for de to siste kvartalene kan bli noe forverret når endelige tall foreligger, dels fordi det er nødvendig å se utviklingen over en noe lengre periode.

Det har riktignok vært antatt at fallet i oljeprisene og en svakere økonomisk utvikling generelt kunne føre til en dempet vekst og mindre press i Stavanger- og Oslo/Akershus-regionen. En dempet sentralisering er derfor ikke uventet. Høye priser på boligmarkedet og kostbare lån kan også tenkes å trekke i samme retning.

Figur 4. Befolkningsutviklingen i de mest sentrale og minst sentrale kommunene. Kvartaler 1985-1987. Antall

Figur 5. Framtidig befolkningsutvikling i kommuner etter sentralitet. 1987-2010. Prosent

Men det er også flere faktorer som synes å trekke i retning av fortsatt sentralisering. For det første har de større regionene et bredt sammensatt arbeidsmarked som blant annet gir bedre muligheter for arbeid for begge parter i to-inntektsushold. Større arbeidsmarkeder har også ofte mer varierte arbeidsplasser, bedre muligheter for jobbskifte, kompetanseutvikling og høyere lønn. De sentrale arbeidsmarkedene har derfor trolig fortsatt en betydelig tiltrekningskraft. Mange vil også hevde at mer varierte sosiale og kulturelle tilbud virker attraktivt.

Fordi mange utkantkommuner har kvinneunderskudd i yngre aldersklasser og relativt mange eldre, vil den naturlige tilveksten avta, eventuelt vil nedgangen mange kommuner har, forsterkes. Vi er dermed i ferd med å få en situasjon der de mest sentrale områdene også kan få høyest fruktbarhet og størst naturlig tilvekst, mens dette tidligere i stor grad var kjennetegn knyttet til utkantene.

Det er også påpekt at den økte innvandringen i hovedsak har kommet de mest sentrale kommunene til gode. Mulighetene for å få innvandringen kanalisert til landkommuner og mer perifere kommuner vil ikke bare være avhengig av passende arbeidsplasser, men vil i like stor grad være

spørsmål om tilpassing på det lokale boligmarkedet og i det sosiale miljøet.

Utviklingen framover sterkt sentraliserende?

Ut fra visse forutsetninger kan en tenke seg at utviklingen i de mest sentrale og minst sentrale kommunene kan bli som vist i figur 5. Forutsetningene som denne framskrivingen bygger på er:

- Fruktbarheten holder seg stabil på dagens nivå.
- Årlig nettoinnvandring fra utlandet er 5 000.
- Det innenlandske flyttemønsteret følger flyttemønsteret gjennomsnitt for perioden 1983-1986.
- Dødeligheten reduseres svakt fram til år 2000.

Selv om en forutsetter at flyttemønsteret fra perioden 1983-1986 fortsetter framover, vil den sterke tilveksten i storbyregionene avta gradvis, mens den negative utviklingen i de minst sentrale kommunene også vil dempes.

De minst sentrale kommunene vil ha en årlig nedgang i folketallet på 0,2 prosent. Dette gir en samlet nedgang på 40 000 personer. Men selv om den årlige tilveksten i de mest sentrale kommu-

nene går ned fra 0,7 prosent til vel 0,2 prosent, gir dette en samlet tilvekst i disse kommunene på 236 000.

Mangel på distriktpolitiske virkemidler?

Det er lite trolig at utviklingen vil gå eksakt slik som beskrevet her, blant annet fordi flyttemønsteret i Norge sjelden er stabilt over en så lang tidsperiode. Økt innsats av distriktpolitiske virkemidler kan motvirke ubalansen. Det er også usikkert hvor stor nettoinnvandringen kommer til å bli framover. Dette vil særlig være avhengig av innvandringspolitikken og den økonomiske utviklingen i Norge. Likevel stiller den regionale befolkningsutviklingen nye krav til de politiske virkemidlene som skal brukes for å påvirke denne.

De tradisjonelle distriktpolitiske virkemidlene er i stor grad knyttet til støtte til enkelte næringer og mer spesielle tiltak rettet mot utvikling og etablering av bedrifter. Spørsmålet er om disse virkemidlene er effektive nok til å kunne motvirke de tendenser en nå ser til sentralisering mot storbyregionene. Trolig må disse økonomiske tiltakene økes vesentlig utover det som nå er tilfelle, og det er neppe realistisk i nåværende økonomiske situasjon. Det er snarere tale om nedbygging av næringsstøtten.

Disse virkemidlene påvirker også i liten grad de mer underliggende demografiske utviklingstrekk knyttet til fødselstall og den regionale fordelingen av innvandrere. Dette er i første rekke befolkningspolitiske og innvandringspolitiske spørsmål.

Det er derfor vanskelig å se hvordan en skal kunne unngå en nedbygging av deler av utkant-Norge, og en tilsvarende økt vekst i de mest sentrale delene av landet. Det bør være en utfordring for planleggere og politikere å motvirke denne utviklingen, og eventuelt styre prosessen så den ikke går ut over levevilkårene for eldre og andre utsatte befolkningsgrupper.

Aktuell litteratur:

Brox, O. (1980): Mot et konsolidert bosettingsmønster? Tidsskr. for samfunnsf. 21. 227-244.

Byfuglien, J. (1985): The analysis of the settlement pattern in relation to planning problems. Norsk geogr. Tidsskr. 40, 187-194.

Foss, O. mfl.(1987): All vekst i storbyer! Sentralisering av flytting og folketallsvekst på 1980-tallet. NIBR-rapport 1987:4.

Hansen, J. C. (1982): Bosettingsmønsteret i utkant: Stabilt eller dynamisk? I Nilsen, mfl.: Folkemakt og regional utvikling. Oslo.

Hansen, J. C. (1986): The urban turnaround – the beginning of a U-turn. Meddelser fra Geografisk institutt, Norges handelshøyskole og Universitetet i Bergen nr. 89.

Økte fødselstall i byene

Av Kjetil Sørli og Inger Texmon

Fra 1983 til 1986 steg fødselstallet i Norge med 5 prosent på landsbasis. Denne artikkelen viser hvordan denne veksten var fordelt på ulike geografiske områder.

To faktorer bestemmer fødselstallet

Fødselstallet i Norge steg fra 49 937 i 1983 til 52 514 i 1986. Denne økningen skyldes dels at antallet kvinner i de mest fødedyktige aldersgruppene økte (endring i kvinnefaktoren) og dels at fruktbarhetsnivået økte (endring i fruktbarhetsfaktoren). Kvinnefaktoren bestemmes både av antall kvinner mellom 15 og 50 år og av aldersfordelingen innen denne gruppen. Er en stor andel av kvinnene konsentrert om de mest fødedyktige alderstrinnene, gir dette et større potensiale for fødsler i en befolkning enn om aldersfordelingen er mer jevn. Endring i kvinnefaktoren forklarer 36 prosent av fødselstallsveksten gjennom de siste tre årene, mens 64 prosent kan tilskrives endring i fruktbarhetsfaktoren.

Hvordan fødselstallsendringen fordeler seg regionalt, blir på samme måte bestemt av hvordan kvinnenes bosettingsmønster endres og hvordan fruktbarheten utvikler seg i ulike deler av landet. Størrelsen av kvinnefaktoren i et område, er bestemt av hvor mange jenter som ble født i området tidligere, av hvor mange av dem som gjennom årene har flyttet ut og av hvor mange kvinner som har flyttet til stedet. Av de siste års vekst i fødselstallet på landsnivå tilfalt hele 99 prosent de fem største byene i landet og deres omegnskommuner. I Oslo økte fødselstallet fra 1983 til 1986 med nesten 20 prosent. Karakteristikk som «fødsels-boom» ble på dette grunnlag tatt i bruk i media.

Geografiske inndelinger

Vi har delt landet inn i 21 regionale enheter, etter landsdel og sentralitet. De fem landsdelene følger med ett unntak vanlig standard. Hordaland og Rogaland er slått sammen med Agderfylkene til Sør-Vestlandet, mens Nord-Vestlandet består av de to fylkene Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal. Østlandet og Trøndelag har hvert sitt storby-

område (Oslo, Trondheim), Sør-Vestlandet har tre (Kristiansand, Stavanger, Bergen), mens Nord-Vestlandet og Nord-Norge mangler storbyområder.

Inndelingen etter sentralitet følger Norsk standard (se også Byfugliens artikkel i dette nummer).

Tre indekser

For hvert geografisk område har vi beregnet tre indekser. *Fødselstallsindeksen* uttrykker hvor stort fødselstallet i området er sett i forhold til folketallet. Landsgjennomsnittet er 100, slik at områder med høyere verdier enn 100 har forholdsvis flere fødsler enn folketallet skulle tilsi. Motsatt har områder med verdier under 100 forholdsvis færre fødsler.

På samme måten har vi beregnet indekser for *fruktbarhetsfaktoren*. Dersom denne ligger over 100 i et område, føder kvinnene her flere barn enn kvinner i Norge gjør i gjennomsnitt. Fruktbarhetsindeksen bygger på samlet fruktbarhetstall (SFT), som er et gjennomsnittsmål for hvor mange barn hver kvinne får.

Indeksen for *kvinnefaktoren* viser om befolkningen i et område har stor eller liten andel kvinner i fødedyktig alder i forhold til landsgjennomsnittet. Dette er også her satt lik 100. Som tidligere nevnt må et slikt mål også ta hensyn til aldersfordelingen innenfor gruppen. Dette er i våre beregninger ivaretatt ved at andelene i de enkelte ettårige alderstrinn vektet med fødselsraten for det samme alderstrinnet.

Kvinnefaktoren varierer etter sentralitet

Kvinnenes bosetting i 1986 var slik at det er de sentrale strøk som har det beste utgangspunkt for høye fødselstall. Dette ser vi i tabell 1 ved at ver-

dien på indeksen for kvinnefaktoren med noen få unntak varierer etter sentralitet. De mest sentrale delene av landet, altså storbyene og de storbynære kommunene, har forholdsvis flere kvinner i fødedyktig alder enn deres andel av befolkningen skulle tilsi. Slike områder har altså et stort «mødrepotensiale». Selv om hver kvinne i gjennomsnitt føder få barn, vil antall kvinner og deres aldersfordeling føre til et forholdsvis høyt fødselstall i de mest sentrale områdene av landet. I utkantstrøkene er indeksen for kvinnefaktoren lav. Hver kvinne i slike områder må føde forholdsvis flere barn enn gjennomsnittet på landsnivå, dersom fødselsandelen skal holdes oppe.

Fruktbarhetsfaktoren varierer både etter landsdel og sentralitet

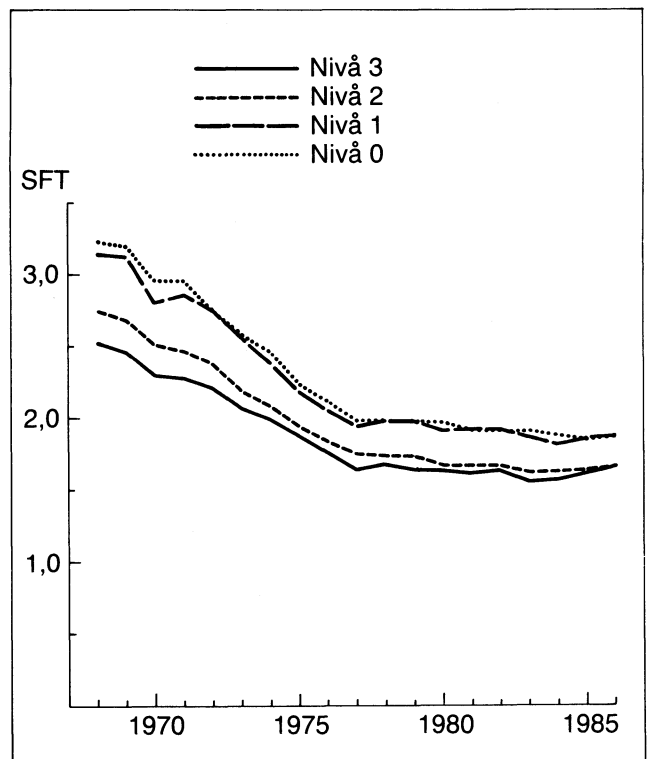
Tradisjonelt har fruktbarhetsnivået i Norge vært høyest i utkantområder og laveare i byer og bynære strøk. Av landsdelene er det først og fremst Østlandet som har lavt fruktbarhetsnivå. Sørlandet og Vestlandet ligger spesielt høyt, mens Trøndelag og Nord-Norge har et noe mer sammensatt bilde, med høy fruktbarhet langs en del av kysten. Etter at fruktbarhetsfallet satte inn fra midten av 1960-tallet, har forskjellene blitt noe utjevnet. Utjevningen har skjedd fordi fruktbarheten, med et par unntak på Sør-Vestlandet, ble sterkest redusert i områder som fra før hadde høyest nivå. Fra slutten av 1970-tallet har fruktbarhetsnivået for landet som helhet vært nokså stabilt. De siste par årene har det vært tegn til fruktbarhetsøkning. Og som figur 1 viser, er denne økningen konsentrert om storbyområdene (høyeste sentralitet = 3). Den regionale utjevningen i fruktbarhet har på denne måten blitt enda mer uttalt.

Nærmere om regionale forskjeller

Tendensen til regional utjevning av fruktbarheten har ført til at kvinnes boposetting har fått en økt betydning for regionale forskjeller i fødselstallet. Tabell 1 viser hvordan verdiene på fødselstall, fruktbarhet og kvinneandel fordeler seg i 1986. Tabellen er delt opp etter landsdel.

På tross av sin lave fruktbarhet, ser vi at det på Østlandet bare er Oslo som har en fødselshyppighet over landsgjennomsnittet. Det skyldes den høye verdien på kvinnefaktoren. Det sentrale Østlandet ellers er ikke så langt fra fødselstallsbalanse i forhold til landsgjennomsnittet. Småkommunene innenfor storbyområdet derimot, de mest typiske pendlingskommunene, har 25 prosent lavere fødselstall enn folketallet skulle tilsi. Grunnen er kombinasjon av lav fruktbarhetsindeks og lav kvinneindeks. Disse områdene hadde landets laveste fruktbarhet i 1986. De andre områdene på Østlandet har 10 til 20 prosent lavere fødselstall

Figur 1. Samlet fruktbarhetstall (SFT) for de fire sentralitetsnivåene. Utviklingen 1968-1986

enn deres andel av folketallet skulle tilsi. Lave verdier på kvinneindeksen bidrar sterkt til dette.

Storbyene på Sør-Vestlandet, Kristiansand, Stavanger og Bergen (med pendlingskommuner) hadde samlet landets høyeste fødselstallsindeks i 1986. Landsdelen Sør-Vestlandet hadde som helhet også høyere fødselstall enn landsgjennomsnittet. Dette skyldes høy fruktbarhet, spesielt på småstedene og i utkantkommunene, mens de mellomstore byene og tettstedene har lavest fruktbarhet i denne landsdelen.

I Trøndelag, som har lavere fruktbarhet, er det først og fremst kvinnefaktoren som dominerer verdien på fødselstallsindeksen på samme måte som for Østlandet.

Også for Nord-Norge og Nord-Vestlandet er det kvinnefaktoren som virker sterkest bestemmende på fødselstallsindeksen. Selv om fruktbarheten er høyest i utkantområdene, får byene og tettstedene en forholdsvis større del av fødselstallet, fordi kvinnene i fødedyktig alder i større grad bor der. Utkantområdene har på 1980-tallet kommet ned i lavere fødselstall enn deres andel av befolkningen skulle tilsi. Dette er områder som tradisjonelt har hatt svært høye fødselstall og som også har hatt stor utflytting. Selv uten folketap gjennom utflytting, vil disse områdene nå ikke være i stand til å holde fødselstallandelen oppe, fordi kvinnefaktoren er så lav.

Tabell 1. Indekser for fødselstall, fruktbarhetsfaktor og kvinnefaktor. 1986. Landsgjennomsnitt = 100

Østlandet

Storbyomland	Sentralitet	Indekser for		
		Fødselstall	Fruktbarhet	Kvinneandel
Innenfor	Oslo	105	88	121
«	3	97	96	101
«	2+1	84	91	93
«	0	75	87	86
«	2+1	86	97	89
«	0, nord	81	93	87
«	0,s-vest	89	104	85

Sør-Vestlandet

Storbyomland	Sentralitet	Indekser for		
		Fødselstall	Fruktbarhet	Kvinneandel
Innenfor	3	116	109	106
«	2+1	107	113	94
«	0	111	129	86
Utenfor	2+1	104	115	89
«	0	107	120	88

Nord-Vestlandet

Storbyomland	Sentralitet	Indekser for		
		Fødselstall	Fruktbarhet	Kvinneandel
Utenfor	2+1	105	106	99
«	0	97	113	85

Trøndelag

Storbyomland	Sentralitet	Indekser for		
		Fødselstall	Fruktbarhet	Kvinneandel
Innenfor	3	104	96	107
«	2+1	98	105	92
«	0	92	107	84
Utenfor	2+1	105	111	93
«	0	97	114	83

Nord-Norge

Storbyomland	Sentralitet	Indekser for		
		Fødselstall	Fruktbarhet	Kvinneandel
Utenfor	2+1	109	102	106
«	0	97	113	85

Sentralitetsnivåene 3, 2 og 1 er kommuner innen arbeidsreiseavstand til hhv. storbyer, mellomstore byer og tettsteder (10-50 000 innbyggere) og tettsteder (5-10 000 innbyggere). Kommuner utenfor dette får nivå 0. Nivå 2, 1 og 0 deles videre inn etter avstand til storby, med grense på 2 1/2-3 timers reise.

Nærmere om fødselstallsøkningen midt i 80-tallet

Når 99 prosent av fødselstallsveksten fra 1983 til 1986 kom i storbyområdene, skyldes det at endringen i fruktbarhet og kvinnes bosetting begge bidrar positivt. Dette vil igjen ha en sentraliserende effekt. I utkantene er det derimot en svak nedgang i fruktbarhet (tabell 2). Antallet kvinner i fødedyktig alder har i denne perioden vært økende, fordi de store kullene på slutten av 60-tallet og begynnelsen av 70-tallet nå kommer inn i denne bestanden, mens små jentekull fra 30-årene går ut av den. Det er imidlertid skjevhetene i flyttemønsteret som fører til at denne tilvekst i sin helhet tilfaller byene. Uten omfattende endringer i flyttemønsteret vil byene fortsette å øke sin andel av kvinner i fruktbar alder. Dette viser de regionale befolkningsframskrivingene som Statistisk Sentralbyrå nylig har gjennomført.

Vil fruktbarhetsøkningen i byene vare?

Usikkerheten om utviklingen i fødselstall i årene som kommer, vil først og fremst være knyttet til den videre fruktbarhetsutviklingen. Den økningen som vi har omtalt, er tross alt svært liten i et lenger tidsperspektiv (figur 1). For hele landet under ett er det vanskelig å tenke seg at økningen fra 1.65 til 1.71 barn pr. kvinne er starten på en varig og omfattende oppgang i fruktbarheten. De faktorer som vi vet påvirker fruktbarheten sterkt, f.eks. kvinnes yrkesdeltaking, peker ikke i denne retning. Endringer i holdninger har i de senere år både ført til en økning og en regional utjevning i kvinnes yrkesfrekvenser, spesielt for de unge. Endrede holdninger gjelder ikke bare yrkesaktivitet, men også utdanning, karriere, familie og fødsler og valg av bosted. En hypotese kan være at det nå er enklest å kombinere omsorg for barn med yrkesaktivitet innenfor byområdene.

Referanser:

Statistisk Sentralbyrå (1985): Standard for kommuneklassifisering. Standard for norsk statistikk nr. 4.

Tabell 2. Fødselstallsendring 1983-86, etter sentralitet

Region	Fødselstallsendring 1983-1986 prosent av riket	Andel som skyldes endring i:	
		Fruktbarhet	Ant.kvinner
Riket. Antall	2 577	1652	925
Prosent	100	64	36
Storbyer	99	63	36
Byer og tettst.	15	13	2
Utkant	-14	-12	-2

Arbeidssomme alderspensjonister

Av Grete Dahl

Det er vel så mange yrkesaktive alderspensjonister som det er alderspensjonister på institusjon. Mange pensjonister har imidlertid få arbeidstimer, og yrkesaktiviteten er skjevt sosialt fordelt.

En av åtte pensjonister over aldersgrensen er yrkesaktive

Etter fylte 70 år kan en alderspensjonist ha arbeidsinntekt uten at det skjer en avkorting i det utbetalte pensjonsbeløpet. Dette gjelder uansett størrelsen på inntekten. Denne muligheten til å bedre egen økonomi blir nyttet av 53 000 pensjonister, eller 12 prosent. Mindre enn 10 prosent av de eldre over 70 år bor i aldershjem eller sykehjem. Det er altså flere alderspensjonister som er yrkesaktive enn som er på institusjon.

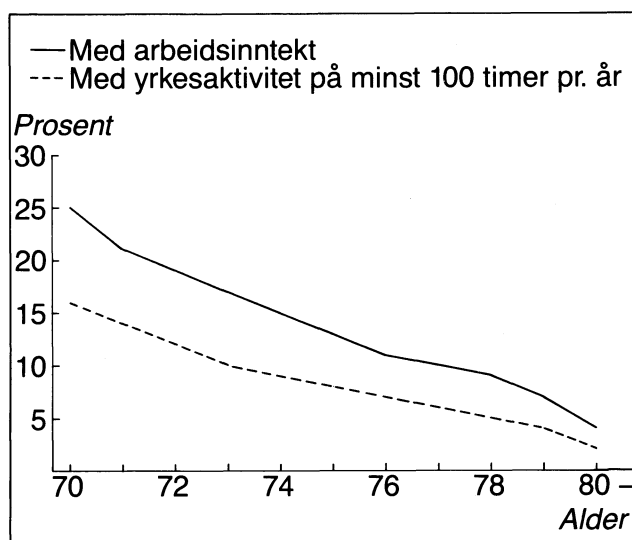
Yrkesdeltakelsen avtar naturlig nok med pensjonistenes alder. Av 70-åringene har 25 prosent arbeidsinntekt. For pensjonister på 75 år og over er andelen 7 prosent.

Mange av de alderspensjonistene som er yrkesaktive, arbeider få timer i året. Bare 33 000 pensjonister har en årlig yrkesaktivitet på 100 timer eller mer. Denne andelen er imidlertid noe høyere for yngre enn for eldre alderspensjonister.

Hvem deltar yrkesaktivt?

Etterspørselen etter arbeidskraft er i første rekke rettet mot den yngre, yrkesaktive del av befolkningen. For de pensjonistene som ønsker arbeid, kan det derfor være vanskelig å oppnå dette i konkurranse med yngre arbeidstakere. I denne situasjonen er trolig pensjonistenes kvalifikasjoner av stor betydning for om yrkesaktivt arbeid oppnås eller ikke. Vi vil f.eks. forvente at pensjonister med høy utdanning lettere kan skaffe seg arbeid enn pensjonister med lav utdanning. Økonomiske og sosiale forhold kan også påvirke pensjonistenes evne til kontakt med arbeidslivet og dermed mulighetene til å oppnå yrkesaktivt arbeid. Pensjonistenes tilknytning til arbeidslivet før pensjo-

Figur 1. Yrkesaktivitet blant alderspensjonister

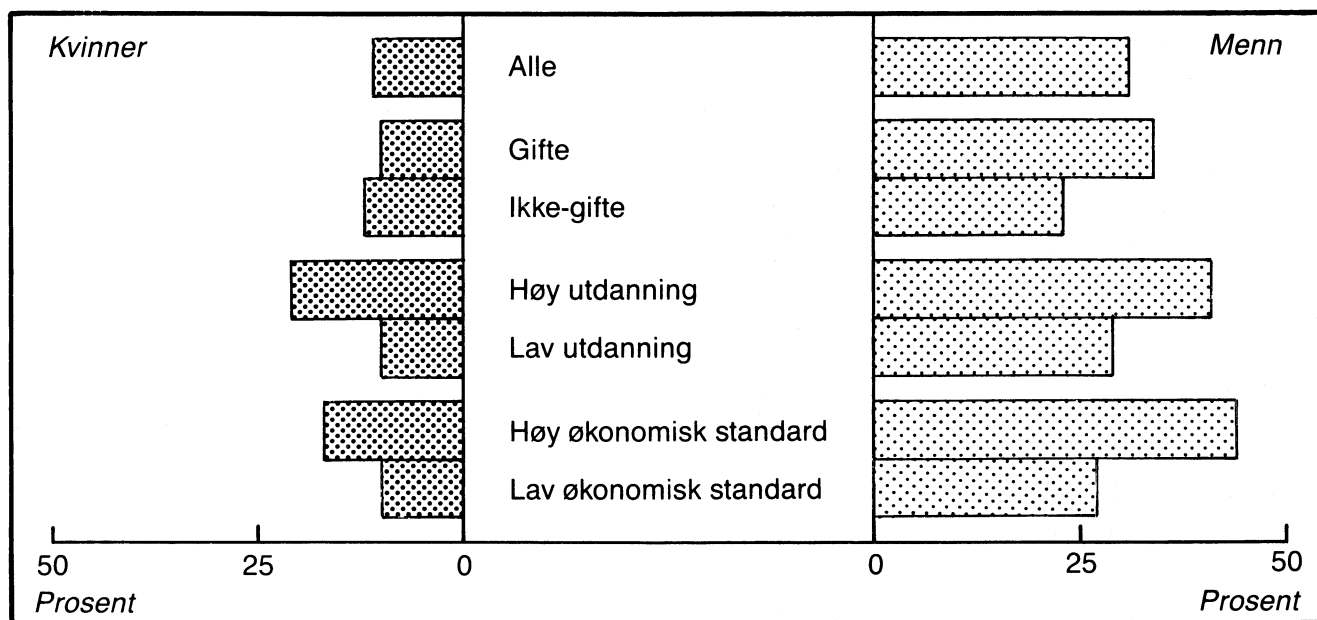

nering kan være en tredje faktor av betydning for deres yrkesaktivitet som pensjonist.

En nærmere studie av yrkesdeltakelsen for pensjonister i aldersgruppen 71-72 år viser at utdanning og økonomisk standard betyr mye for pensjonistenes yrkesdeltakelse (se note 2 og figur 2). Både for menn og kvinner er det en positiv sammenheng mellom yrkesaktivitet og utdanning og yrkesaktivitet og økonomisk standard. For menn betyr økonomisk standard mer for yrkesaktiviteten enn utdanning, mens det omvendte er tilfelle for kvinner. (Inntekten fra yrkesaktivitet er holdt utenfor ved beregningen av pensjonistenes økonomiske standard.)

For alle kombinasjoner av utdanning og økonomisk standard er menn oftere yrkesaktive enn kvinner, gifte menn oftere enn ikke-gifte menn og ikke-gifte kvinner oftere enn gifte kvinner. Ande-

Figur 2. Andel av alderspensjonister, 71-72 år, med arbeidsinntekt. Grupper for kjønn, ekteskapelig status, utdanning¹ og økonomisk standard². 1983

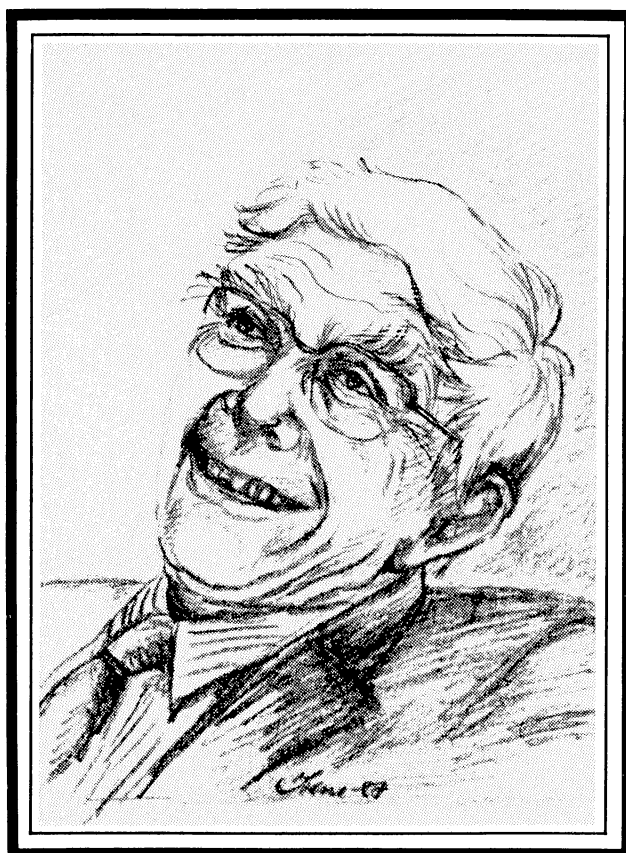

len yrkesaktive er høyest for gifte menn med høy utdanning og høy økonomisk standard (49 prosent), og lavest for gifte kvinner med lav utdanning og lav økonomisk standard (8 prosent).

hvor yrkesaktivitet utgjør en stor, og kanskje for mange, sentral del av tilværelsen. Dette kan bidra til at disse pensjonistene i sterkere grad ønsker å delta yrkesaktivt enn andre pensjonister.

Samme mønster for yrkesaktivitet som i den yngre, yrkesaktive befolkningen?

Et tilsvarende mønster for yrkesaktivitet for gifte og ikke-gifte menn og kvinner finnes også i den yngre, yrkesaktive del av befolkningen. Uten gruppeinndelingene etter utdanning og økonomisk standard, viser Folke- og bolig telling 1980 at ca. 90 prosent av alle menn i aldersgruppen 20-66 år er yrkesaktive. For kvinner er andelen lavere, 64 prosent. For gifte og ikke-gifte menn er andelen henholdsvis 93 og 83 prosent, og for kvinner 62 og 71 prosent. Selv om vi her ikke har kartlagt yrkesaktivitet over tid for de samme personene, gir resultatene underlag for å tro på en sammenheng mellom pensjonisters yrkesdeltakelse og deres yrkesaktivitet før pensjonering. Sammenhengen kan trolig forklares både ved forhold knyttet til arbeidsmarkedet og pensjonistenes egen atferd. For pensjonister som er yrkesaktive fram til aldersgrensen kan det være lettere å beholde/oppnå videre arbeid enn for pensjonister som ikke er yrkesaktive før aldersgrensen. Den førstnevnte gruppen har også et tilvakt aktivitetsmønster

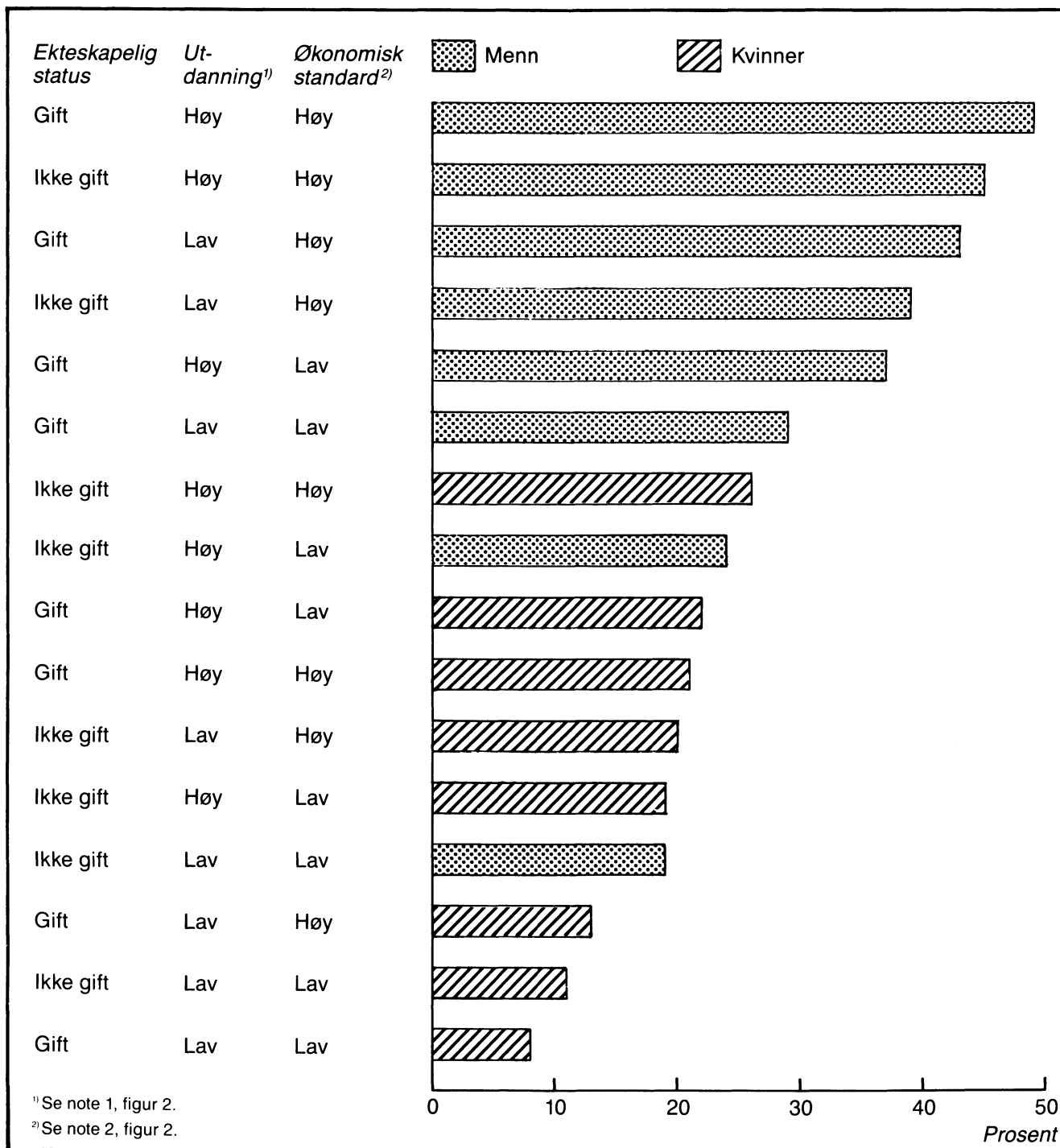

YRKESAKTIV PENSJONIST: Odd Aukrust, tidligere forskningsdirektør i SSB

¹Som høy utdanning er regnet utdanning med varighet på mer enn 10 år.

²En alderspensjonist har høy økonomisk standard dersom både familiens nettoinntekt og nettoformue er høyere enn gjennomsnittet blant pensjonister i gruppen 71-72 år. Alle andre er med i gruppen «lav økonomisk standard».

Figur 3. Alderspensjonister, 71-72 år, rangert etter andel som er yrkesaktive

Får alle som ønsker det arbeid?

På midten av 1970-tallet ble det påvist en undersyssetning for pensjonister over aldersgrensen. Det var flere pensjonister som ønsket inntektsgivende arbeid enn de som var i slikt arbeid. Det er uklart om det også i dag eksisterer en undersyssetning for denne gruppen. Tilgjengelig statistikk gjør det vanskelig å belegge en slik påstand. Den sterke sammenhengen mellom yrkesaktivitet og utdanning/økonomisk standard viser imidlertid at sosialt og økonomisk ressurssterke pensjonister

oftere er yrkesaktive enn andre pensjonister. Kanskje kan dette tyde på at flere pensjonister ville delta i yrkeslivet dersom mulighetene til yrkesaktivt arbeid var større.

Litteratur: Dahl, G (1987)
 Rapporter 88/5, Statistisk Sentralbyrå.

Ekteskapets betydning for uførepensjonering

Av Ellen J. Amundsen

Nervøse lidelser leder ofte til uførhet og tap av arbeid. Ekteskapet kan forebygge nervøse lidelser og forhindre uførepensjonering.

Hva er uførepensjon?

Uførepensjon er en erstatning for tap av arbeidsinntekt ved varig sykdom. For å få uførepensjon må arbeidsevnen være redusert med 50 prosent eller mer. Hjemmearbeidende kan også få uførepensjon. Tapt arbeidsevne måles da i forhold til evnen til å utføre slikt arbeid. Det blir vanligvis ansett for å være vanskeligere å få uførepensjon for hjemmearbeidende. Enslige hjemmearbeidende blir imidlertid vurdert som yrkesaktive og kan derfor lettere få uførepensjon.

Før det innvilges uførepensjon, er det forutsatt at den syke har vært gjennom et opplegg for å kunne gjenoppta en yrkesaktiv tilværelse. For enkelte sykdommer er det gitt at slik attføring ikke er mulig, og den syke får da uførepensjon ganske raskt. For andre kan det ta lang tid å få et passende attføringsopplegg og eventuell uførepensjon.

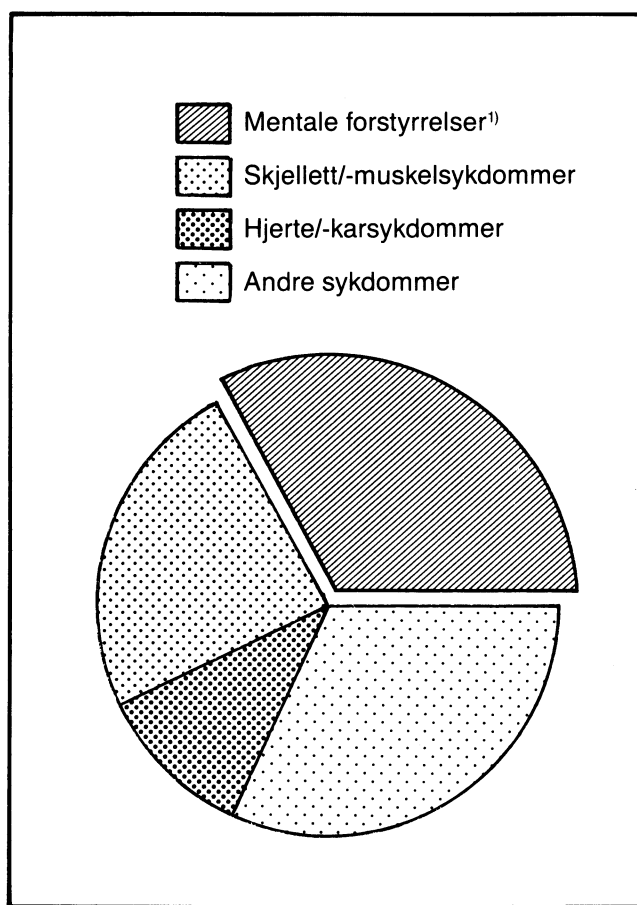
Hvem er de uførepensjonerte?

Ved utgangen av 1986 var det i alt 194 000 uførepensjonister med ytelser fra Folketrygden. Tallet har økt sterkt i 1980-årene. Det er flere kvinner enn menn som er uførepensjonert. Nesten halvparten er mellom 60 og 67 år.

I aldersgruppen 60-64 år er en firedel av befolkningen uførepensjonert. I aldersgruppen 65-66 år er 40 prosent menn og 33 prosent kvinner uførepensjonert.

En tredel av de som er uførepensjonerte har mentale forstyrrelser som sykdomsbakgrunn for uførepensjonen. Andre store grupper har sykdommer i skjelettet og muskulaturen eller de har hjerte- og karsykdommer.

Figur 1. Hoveddiagnoser blant uførepensjonister. 1985. Prosent

¹⁾Mentale forstyrrelser omfatter her også medfødt psykisk funksjonshemming, 7 prosent av alle uførepensjonister.

Ellers i artikkelen er nervøse lidelser en samlebetegnelse på psykoser, nevrososer og andre mentale lidelser som ikke er medfødt.

Kostnader ved uførepensjonering

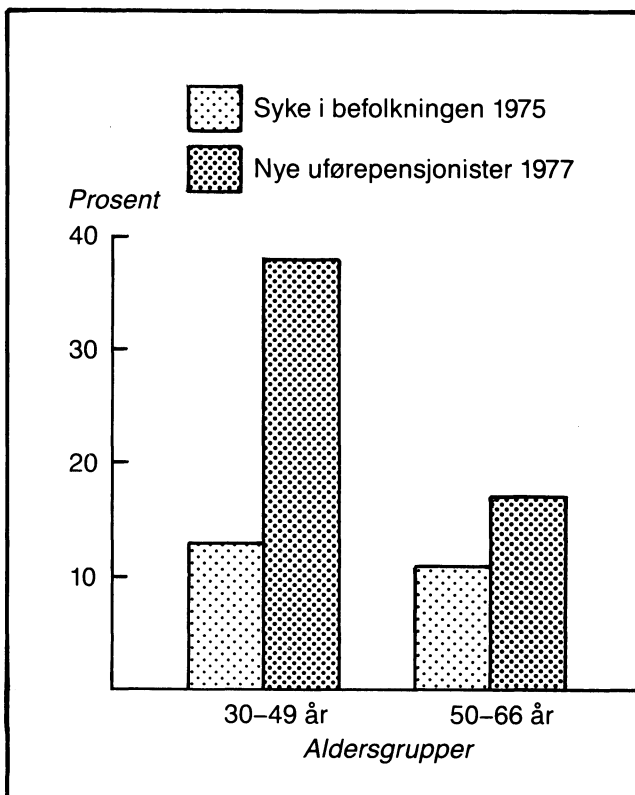
Pensjonsordningen er kostnadskreven. Utbetalinger til uførepensjonister i 1986 var over 10 milliarder kroner, mens alderspensjonistene fikk utbetalt 26 milliarder samme år.

Utbetalingen over livsløpet blir størst for personer som kommer inn i ordningen i ung alder. Dette gjelder i større grad ved nervøse lidelser enn ved andre sykdommer.

For de som er under 50 år, leder nervøse lidelser til uførepensjonering i større grad enn andre sykdommer. Blant nye uførepensjonister i alderen 30-49 år hadde 38 prosent en nervøs lidelse som hoveddiagnose, mens bare 13 prosent i befolkningen hadde en slik sykdom (figur 2). Også for folk over 50 år leder nervøse lidelser oftere til uførepensjonering enn andre sykdommer, men forskjellen er mindre enn blant de som er under 50 år.

Personer med nervøse lidelser er altså en stor gruppe blant uførepensjonistene og de er vanligvis uførepensjonister i lang tid. Nervøse lidelser i befolkningen koster derfor store summer over trygdebudsjettet.

Figur 2. Andelen med nervøse lidelser blant syke i befolkningen og blant nye uførepensjonister

Ekteskapet forebygger nervøse lidelser?

Det er påvist at gifte er mindre syke enn andre og at forskjellen er større for menn enn for kvinner (Nathanson 1975). Gifte menn har sjeldnere nervøse lidelser enn menn som ikke er gift. Blant kvinner er det ingen tilsvarende forskjell (figur 3).

Dette kan ha flere forklaringer. En av dem er at stabile ekteskap eller parforhold har en positiv virkning på den mentale helse, i hvert fall for menn. Ellers må en også regne med at personer med nervøse lidelser sjeldnere gifter seg enn andre, og at dette påvirker tallene.

Ekteskap motvirker uførepensjonering

Gifte har også en mindre sannsynlighet enn andre for å bli uførepensjonert når de først er blitt syke. Dette gjelder både for menn og kvinner, og er tydeligst for menn.

En nærliggende forklaring er at enslige får alvorligere sykdomsforløp enn gifte, fordi de mangler støtte og omsorg fra en ektefelle. Vanligvis er det kvinnen som gir mest omsorg. Her har vi også en mulig forklaring på at menn har mer nytte av ekteskapet enn kvinner.

Figur 3. Andelen syke med nervøse lidelser blant gifte og ikke gifte menn og kvinner

Det er spesielt viktig med omsorg og støtte ved nervøse lidelser. Enslige med nervøse lidelser er de mest utsatte for uførepensjonering.

I figur 4 sammenligner vi andelen gifte med nervøse lidelser blant nye uførepensjonister og andelen gifte med nervøse lidelser blant syke i befolkningen. De store forskjeller i prosentandeler betyr at sannsynligheten for å bli uførepensjonert er lavere for gifte med nervøse lidelser enn andre med slik sykdom.

Ekteskapet bremser utgiftene til uførepensjon

Ekteskapet, eller kanskje stabile parforhold, virker som en bremsekloss mot sykdom og uførepensjonering. Samfunnet spares derfor for store summer.

Gifte med hjerte- og karsykdommer eller skjelett-/muskelsykdommer går ganske raskt og over på uførepensjon når de blir varig syke. Bremsevirkningen her skyldes at gifte ikke så ofte blir varig syke.

Gifte med nervøse lidelser faller derimot ut av arbeidslivet i lang tid før de blir uførepensjonert. Ektefellen får da både et ekstra omsorgsansvar og

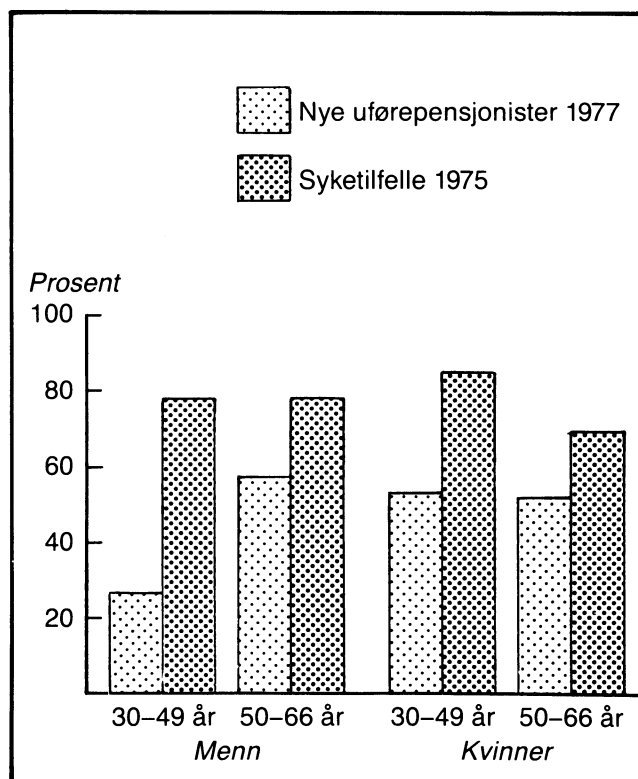
antakelig også et forsørgeransvar. På denne måten avlastes fellesskapet i større grad ved denne type sykdom enn ved andre sykdommer.

Det blir stadig flere enslige i befolkningen. Disse er altså mer utsatt for sykdom og uførepensjonering enn gifte. Derfor er økningen i tallet på enslige en av forklaringene på økningen i tallet på uførepensjonister.

Litteratur

- Nathanson, Constance A. (1975): *Illness and the Feminine Role: A Theoretical Review*. Soc.Sci. & Med., Vol. 9.
- Statistisk Sentralbyrå (1977): *Helseundersøkelsen 1975*, NOS A 894.
- Statistisk Sentralbyrå (1987): *Helseundersøkelsen 1985*, NOS B 692.
- Statistisk Sentralbyrå (1982): *Trygdestatistikk. Uføre 1977*, NOS B 255.
- Statistisk Sentralbyrå (1986): *Trygdestatistikk. Uføre 1983*, NOS B 646.
- Amundsen, Ellen J. (1987): *Individuelle faktorer ved rekruttering til uførepensjonsordningen i 1977*. (Foreløpig upublisert).

Figur 4. Andelen gifte blant nye uførepensjonister med nervøse lidelser, og blant alle syke med nervøse lidelser. Menn og kvinner.

Bilder, lyd og tekst i satellittalderen

Av Gustav Haraldsen

Er det riktig at medieutviklingen bidrar til sterkt økende fjernsynsforbruk og mindre lesing, særlig blant barn og ungdom? Nei! Det er fortsatt voksne som ser mest på fjernsyn, og medieutviklingen påvirker lyttemanene i sterkere grad enn lesevanene.

Nora eller Madonna?

Satellittsendingene fra SKY og Super Channel innebærer en økning i fjernsynstilbudet som vekker bekymring blant foreldre, lærere og andre som har med barn og ungdomsoppdragelse å gjøre. Det er ikke så rart. Store deler av tilbudet i disse kanalene er nettopp rettet mot unge. Og fjernsynet er en betydningsfull oppdrager som foreldre og pedagoger har begrenset kontroll over, og som de ofte føler formidler andre holdninger og verdier enn dem de selv står for. Når sendingene kommer fra utlandet og preges av leketøysprodusenter og platepratere, blir både mangelen på kontroll og kontrasten til tradisjonelle dyder tydeligere.

Hvem som er de gode og onde riddere i denne kampen er ikke et faglig, men moralsk spørsmål. Debatten bygger imidlertid på en del forestillinger om hvordan de nye tilbudene påvirker medievanene som forskningen kan etterprøve. Jeg vil rette søkelyset mot forestillingen om at fjernsynsforbruket øker i tilnærmet samme takt som fjernsynstilbudet, at satellittkanalene er i ferd med å gjøre barn og ungdom til fjernsynsslaver og at økt fjernsynsseing fører til mindre lesing. Disse oppfatninger ligger ofte til grunn for et mer generelt synspunkt om at elektroniske bilder og en visuell tenkemåte truer skrevne formidlingsformer og det trykte ords logikk. Blant annet var denne argumentasjonen og dette hovedsynspunktet framtreddende i fjernsynsserien «En himmel full av stjerner». Et innslag fra serien som (jeg synes) illustrerte problemstillingen godt, var skolejenta som drømte seg bort fra lærerens gjennomgang av «Et dukkehjem» og inn i en av rockevideoene til Madonna.

Medierevolusjon?

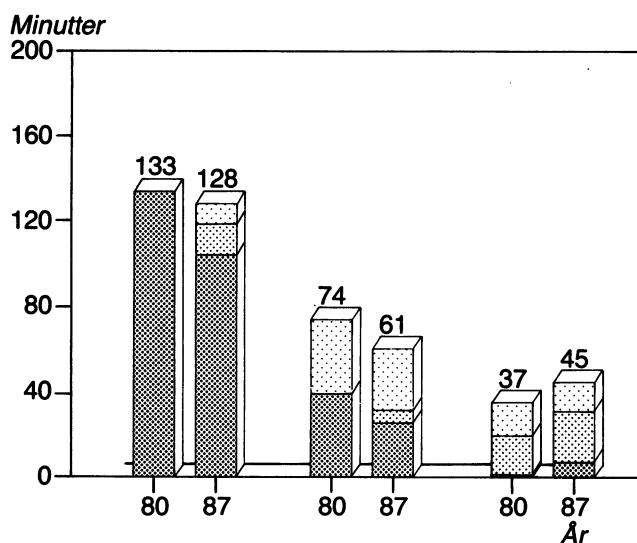
Dataene som presenteres i denne artikkelen er hentet fra publikumsundersøkelser i 1980 og

1987.¹ I 1980 fantes det ingen satellittkanaler på de norske skjermene. Salget av videospillere var ubetydelig. 1980 var også før nærradiovirksomhet ble tillatt. P2 var knapt nok på prøvestadiet. I 1987 kunne 20 prosent, eller i overkant av 700 000 mennesker, ta inn satellittfjernsyn. 37 prosent hadde tilgang til videospiller. 68 prosent kunne høre nærradio og P2 var etablert som riksdekkende kanal. I tillegg hadde også nye medier

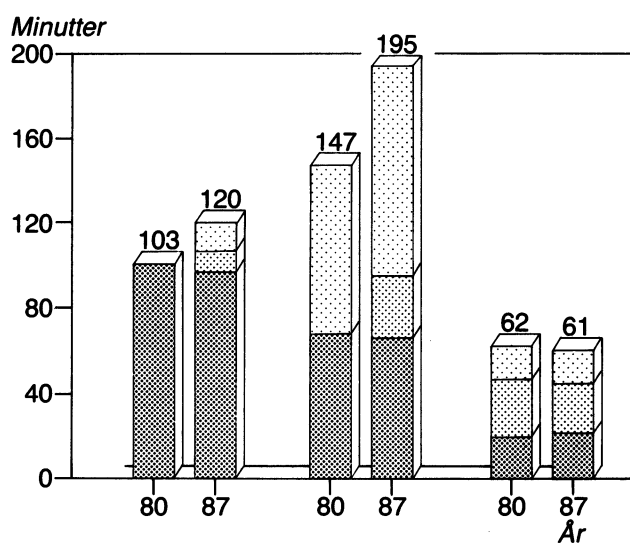
¹Undersøkelsene er utført av Statistisk Sentralbyrå på oppdrag fra NRK. Rådet for anvendt presseforskning og etterutdanning har støttet datainnsamlingen i 1987. ²Gjennomsnittstall beregnet på grunnlag av registreringer over en uke.

Figur 1. Barn 9-14 år. Tid brukt til billed-, lyd- og tekstmedier. 1980 og 1987

Billedmedier:	Lydmedier:	Tekstmedier:
Video	Kassett/plate	Bok
Satelitt	Nærradio	Blad
NRK/SVT	P1/P2	Avis

Figur 2. Ungdom 15-24 år. Tid brukt til billed-, lyd- og tekstmedier. 1980 og 1987

Billedmedier:	Lydmedier:	Tekstmedier:
Video	Kassett/plate	Bok
Satelitt	Nærradio	Blad
NRK/SVT	P1/P2	Avis

som hjemmedatamaskiner og CD-spillere begynt å gjøre seg gjeldende (Faye og Haraldsen 1987). Sett fra tilbudssiden kan vi derfor godt si at det har foregått en medierevolusjon siden 1980. Figurene 1-3 viser hvordan mediebruken har endret seg i samme periode². Førsteintrykket av disse figurene er vel at ryktene om medierevolusjon har vært overdrevne.

Like mye lesing, men flere bilder i teksten

Barn i alderen 9-14 år ser både mindre på NRKs fjernsyn og lytter mindre på NRKs radiotilbud enn for sju år siden. Men det kan se ut som om årsakene til nedgangen er forskjellig. NRK har øyensynlig mistet en del av sitt unge fjernsynspublikum til satellittkanaler og video. Nærradiolyttingen i denne aldersgruppen er imidlertid relativt ubetydelig, og bruken av kassett- og platespiller omtrent den samme som i 1980. Barns synkende interesse for NRKs radiotilbud henger derfor sannsynligvis ikke bare sammen med økt konkurranse på lydmarkedet.

9-14-åringene leser like mye, eller kanskje endog mer nå enn i 1980. Men det kan se ut som om dagens 9-14-åringene bruker litt mer tid til aviser og blader og litt mindre tid til bøker enn tidligere. Disse forskjellene er små, men interessante, fordi de kan tyde på en forskyvning fra rene tekster til

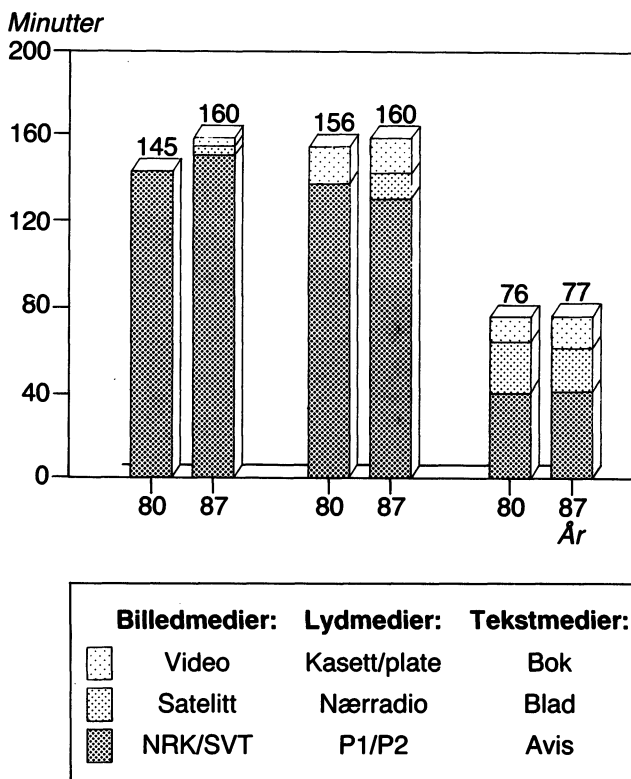
tekstmedier der bildene stadig blir mer framtrekkende og språket kommer mer og mer i bakgrunnen. Men en slik endring av lesevanene kan altså ikke forklares med å vise til økt fjernsynseing. Derimot kan det hende at barnas programvalg, med et større innslag av visuelle musikkprogram og tegnefilmer, påvirker lesemenyen. Mer detaljerte tall viser at 12-14-åringene er satellittkanalenes ivrigste publikum (Haraldsen 1987).

En himmel full av satellitter, en verden full av lyd

Den daglige fjernsynseingen blant ungdom har økt med litt mer enn et kvarter siden 1980, og denne økningen ser ut til å henge sammen med det økte tilbudet. Men fortsatt ser ungdom mindre på fjernsyn enn noen annen befolkningsgruppe. Gjennomsnittlig seertid på fjernsyn og video i aldersgruppen 15-17 år er fortsatt bare 1 time og 38 minutter. 12-14- og 18-20-åringene ser rundt 40 minutter mer på fjernsyn enn dette i løpet av en gjennomsnittsdag.

Det mest iøynefallende utviklingstrekket blant ungdom er hvordan nærradiolytting, plater og kassetter i stigende grad fyller fritiden med lyd. Ungdoms mediebruk preges således i stadig høyere grad av rockemusikkens økende tilbud og innpass i mediene.

Figur 3. Voksne 25-79 år. Tid brukt til billed-, lyd- og tekstmedier. 1980 og 1987

Tid brukt til lesing av aviser, ukeblad og bøker er så og si uendret i ungdomsgruppen. Men det er grunn til å tro at det har blitt vanligere å lukke seg inn i et rom av lyd enn i et rom med stillhet for å lese.

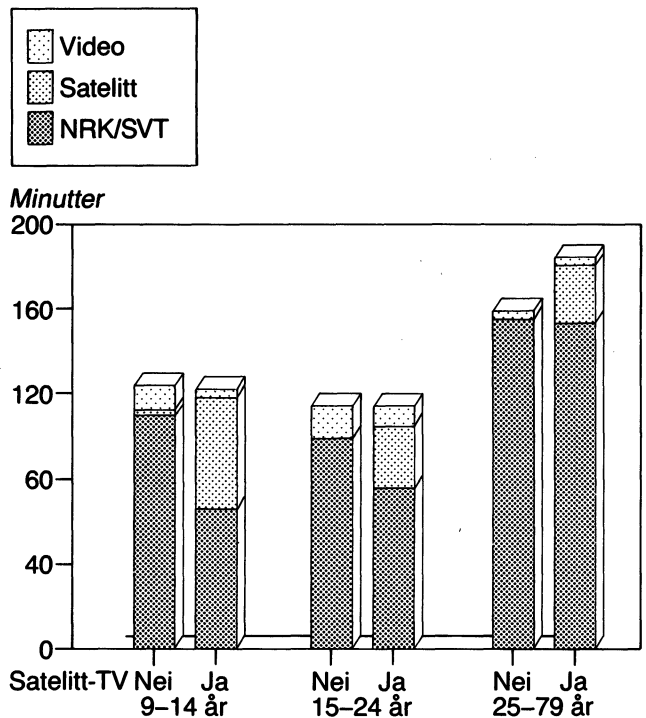
De som ser minst på satellitt-TV, ser mest på fjernsyn

Voksne ser mer på fjernsyn nå enn tidligere. Og denne økningen har i hovedsak skjedd uten at de har skiftet kanal. Blant middelaldrende og eldre er påvirkningen fra satellittkanaler og video ubetydelig. Likevel ser folk over 60 år rundt tre timer på fjernsyn i løpet av en gjennomsnittsdag. 50-åringer ser i overkant av 2 1/2 time og 40-åringer litt i underkant av dette. Dette er de publikumsgrupper som også tradisjonelt har vært de ivrigste fjernsynsseerne. Medieutviklingen har derfor hittil ikke forrykket forholdet mellom barns, ungdoms og voksnes fjernsynsforbruk.

Fjernsynsseing i medierevolusjonens pariserkommuner

Satellittkanalene har hittil så og si bare vært tilgjengelige for folk som er knyttet til kabelnett. Store deler av Oslo var allerede kablet før satellittene kom, og nye boligområder i byene blir nå normalt knyttet til kabelnett. Disse områdene kan

Figur 4. Tid brukt til fjernsynsseing blant barn, ungdom og voksne uten og med tilgang til satellitt-TV

vi kalle «medierevolusjonens pariserkommuner» fordi det er her medieutviklingen merkes best. Derfor er det også her vi kan danne oss et inntrykk av hvordan fjernsynsvanene vil endre seg når satellitt-TV blir vanlig i hele landet.

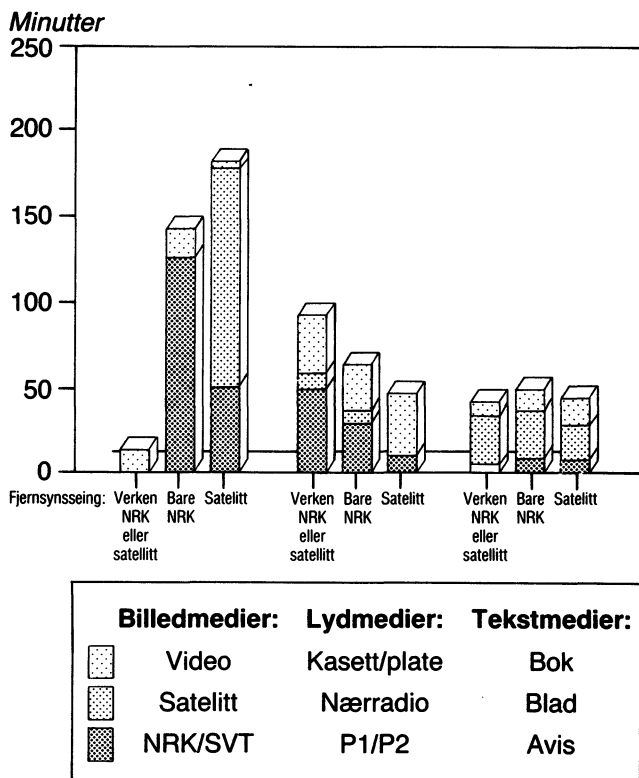
Figur 4 viser hvor mye tid ulike aldersgrupper bruker på ulike fjernsynstilbud i husstander som ikke kan ta inn satellitt-TV og i husstander som har dette tilbudet. Den viser at det slett ikke er de som er mest interessert i satellittkanaler som øker fjernsynsforbruket.

Barn under 15 år som kan ta inn satellittkanaler, ser nesten like mye på disse som de ser på NRK. Men likevel ser de ikke mer fjernsyn enn andre i denne aldersgruppen. Derimot forandrer de fjernsynsmenyen.¹

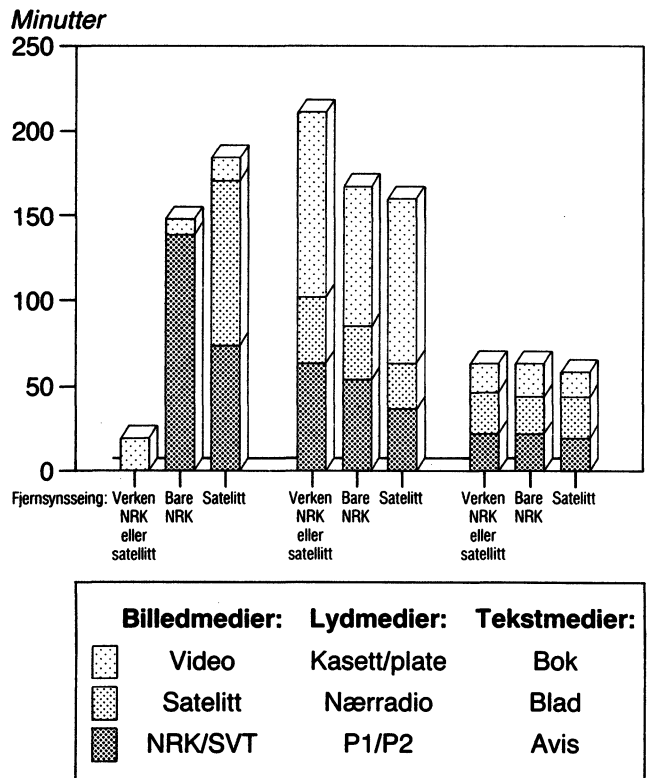
Voksne ser mindre på satellitt-TV enn andre, men ser gjerne satellitt-TV i tillegg til annen fjernsynsseing. Derfor øker også fjernsynsforbruket. Denne forskjellen henger sannsynligvis sammen med at voksne har et fastere forhold til NRK enn barn og ungdom. Men vi vet ennå ikke om dette er fordi dagens voksne møter satellittalderen med allerede etablerte fjernsynsvaner eller fordi kanalpreferansene forandrer seg med alderen.

¹En viss økning har det nok likevel vært fordi folk i Oslo tradisjonelt har sett mindre på fjernsyn enn andre.

Figur 5. Barn 9-14 år. Tid brukt til ulike medier i lys av fjernsynsseingen

Figur 6. Ungdom 15-24 år. Tid brukt til ulike medier i lys av fjernsynsseingen

Fjernsynsseingens betydning for det talte og trykte ord

Hittil har vi sett på hvordan satellittalderens nye valgmuligheter har nedfelt seg i barns, ungdoms og voksnes medievaner. Nå er spørsmålet hvordan ulike seervalg påvirker fjernsynsseingen, lyttevanene og lesingen. Derfor ser jeg bort fra hvilke seermønstre som er dominerende i de forskjellige aldersgruppene, men tar utgangspunkt i tre typer seeratferd. Jeg har skilt mellom dem som verken har sett på NRK eller satellitt-TV, dem som bare har sett på NRK og dem som har sett på satellittsendinger. Figurene 5-7 viser hvordan disse forskjellige fjernsynsvalgene påvirker seertiden, lytting på lydmedier og lesing i forskjellige aldersgrupper.

Jeg vil framheve tre poeng fra disse figurene:

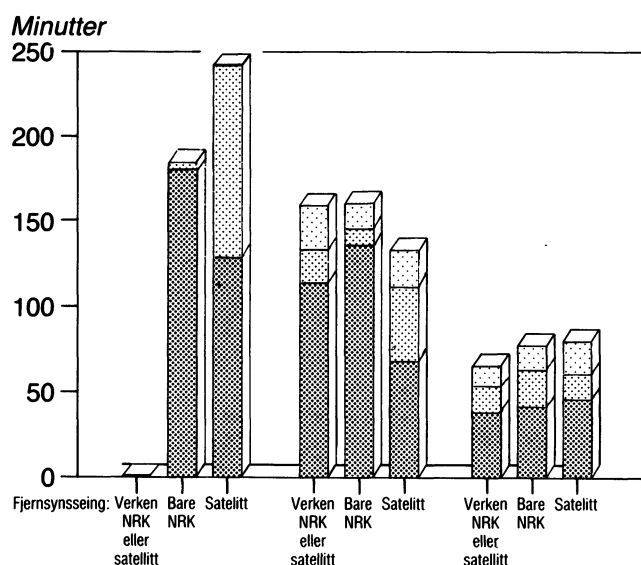
Selv om det generelle fjernsynsforbruket ikke er høyere blant barn og ungdom i satellittområder enn i andre deler av landet (figur 4), fører denne valgmuligheten til høyere fjernsynsforbruk blant dem som ser på satellittfjernsyn. Dette tilsynelatende paradoksale resultatet tyder på at satellittalderen gir rom for større variasjoner i fjernsynsforbruket enn tidligere. Barn i alderen 9-14 år som hadde sett på satellitt-TV, så på fjernsyn tre kvarter lengre tid enn barn som bare hadde sett på NRK. Den tilsvarende forskjellen blant ungdom var på ca. en halv time.

Forestillingen om at de som ikke ser fjernsyn, leser desto mer, er sannsynligvis en myte. Lesevanene varierer ikke systematisk med fjernsynsseingen. Blant voksne er det endog slik at de som både har sett på NRK og satellittfjernsyn, i tillegg har lest et kvarter lengre tid enn de som ikke har sett på noen av disse fjernsynskanalene.

Derimot påvirkes radiolyttingen av fjernsynsseingen. Blant barn og ungdom er det en systematisk nedgang i lyttingen på NRKs radiotilbud avhengig av om en har sett fjernsyn, bare har sett på NRK eller har sett på satellitt-TV. Og også blant voksne er radiolyttingen på P1 og P2 lavest blant dem som har sett mest på fjernsyn.

Tekstmediene, og da særlig boken, har mange forsvarene som rykker ut og minner oss om det trykte ords verdi hver gang medieutviklingen gjør en ny omdreining. Norge er imidlertid også et av de få land hvor det talte ord har en sentral plass i radiotilbudet. Resultatene her tyder på at det er denne formidlingsformen som er under sterkest press i satellittalderen.

Figur 7. Voksne 25-79 år. Tid brukt til ulike medier i lys av fjernsynsseingen

Billedmedier:	Lydmedier:	Tekstmedier:
Video	Kassett/plate	Bok
Satellitt	Nærradio	Blad
NRK/SVT	P1/P2	Avis

Referanser:

Haraldsen, G. (1987): Fjernsynsseing blant barn og ungdom høsten 1986. NRK Forskningen, rapport nr. 1/87.

Faye, A. og G. Haraldsen, (1987): Elektroniske massemedier i Norge 1980-1987. NRK Forskningen, rapport nr. 9/87.

Økonomisk utsyn 1987

Økonomisk utsyn gir deg en statusrapport for norsk økonomi i året som gikk. Her vil du finne beskrivelser og analyser av:

- internasjonal økonomi
- den økonomiske politikken i 1987
- produksjon og etterspørsel
- arbeidsmarkedet
- pris- og etterspørselsforhold
- utenriksøkonomien
- de første nasjonalregnskapstallene for 1987.

«Utsynet» er blitt et begrep, ikke bare for fagøkonomer, men også blant politikere og pressefolk, foreningsrepresentanter og forskere.

Økonomisk utsyn over året 1987 er planlagt å være ferdig rundt første februar 1988. Rapporten kommer i serien Økonomiske analyser, som blir utgitt av Statistisk Sentralbyrå. Et årsabonnement på Økonomiske analyser (9-10 nr.) koster kr 120. Løssalgprisen pr. nummer er kr 15.

Flere skilsmisser, færre stridigheter

Av Jon Holmøy

Skilsmisser og separasjoner forbindes gjerne med sterke følelser og dyp uoverensstemmelse, men også med dragkamp og rettsoppgjør, både om økonomiske forhold og om rettigheter i forhold til eventuelle barn.

Antall skilsmisser og separasjoner har som kjent økt fra år til år i forholdsvis lang tid. I perioden 1977 - 1986 har det samlet vært en økning på nær 35 prosent, fra omkring 13 500 skilsmisser og separasjoner i 1977 til vel 18 000 i 1986. Det ville være rimelig å anta at denne økningen også ville føre til økende belastning på de rettsinstanser som behandler slike saker - i første rekke by- og herredsrettene. En slik økning har imidlertid ikke funnet sted. Antall saker om skilsmisse eller separasjon har tvert imot gått ned, fra omkring 2 300 i 1977 til knapt 1 450 i 1986. De ferdigbehandlede skilsmisse- og separasjonssakene i 1977 utgjorde 17 prosent av alle skilsmisser og separasjoner det året. Tilsvarende andelstall for 1986 var sunket til 8 prosent.

Vi kan altså slå fast at både et synkende antall og en synkende andel av skilsmisser og separasjoner havner i retten.

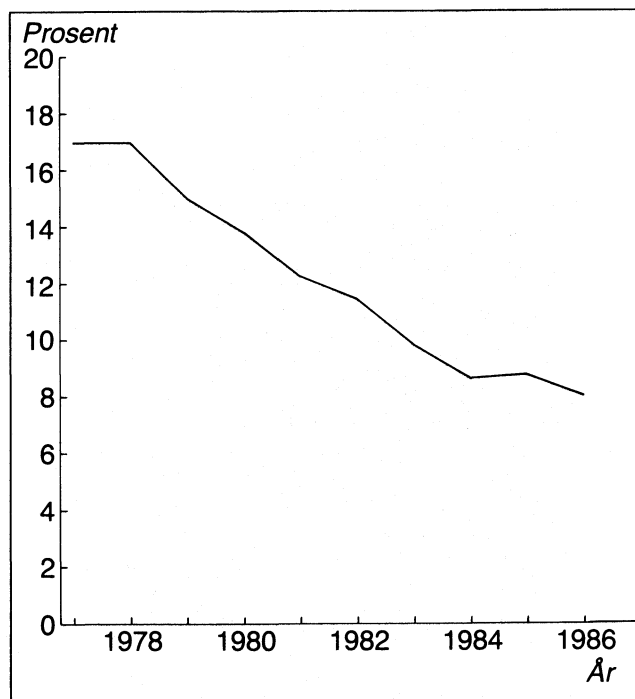
Store endringer i rettens avgjørelser

Det har vært en interessant utvikling når det gjelder avslutning og avgjørelse av skilsmisser og separasjoner som behandles i by- og herredsretten.

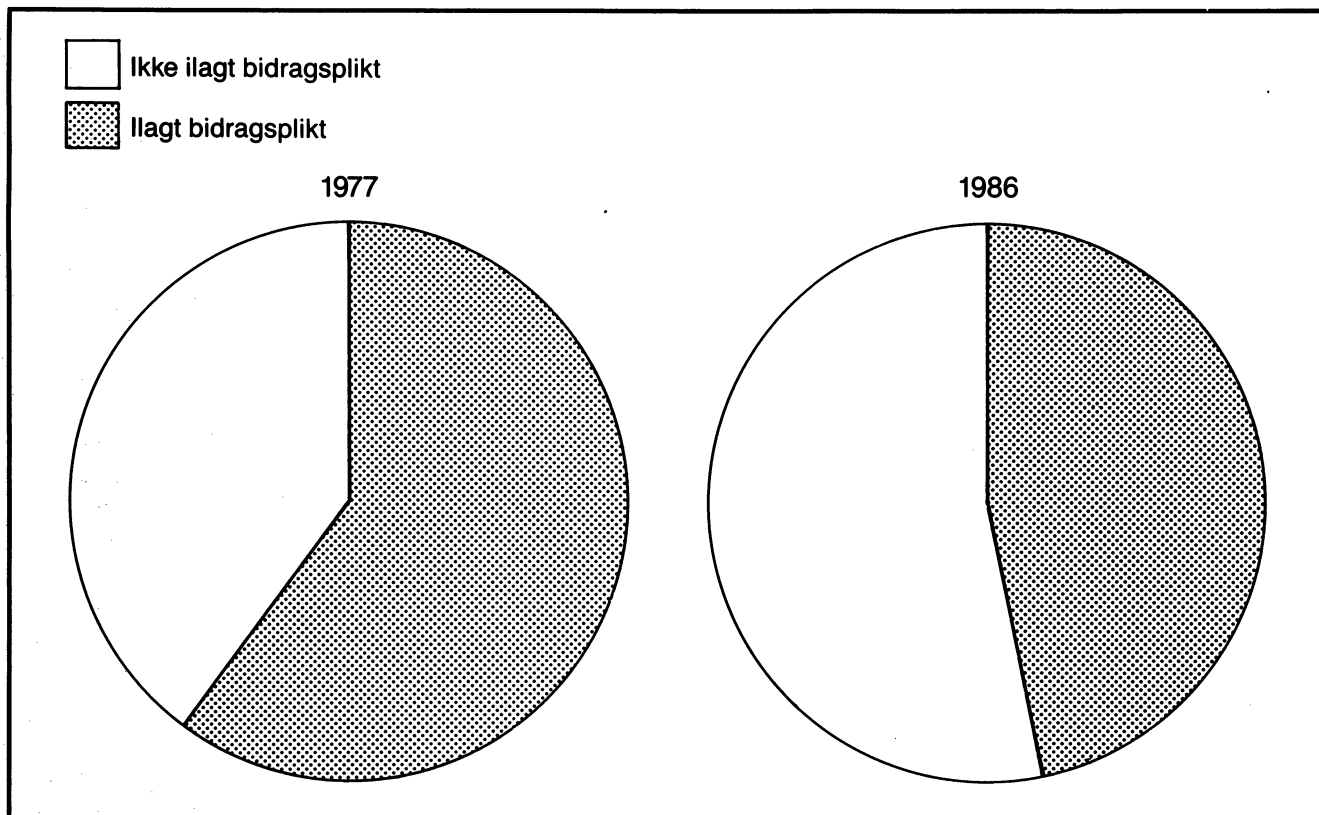
Omkring 375 saker ender hvert år med forlik. Tallet har variert noe fra år til år, men ikke mer enn at en kan si nivået er uendret. Siden antall saker har gått ned, innebærer dette at en økende andel av de saker som kommer til retten, ender på denne måten; 15 prosent i 1977 og vel 25 prosent i 1986. I de sakene som ikke endte med forlik ble det i 1977 ilagt bidragsplikt i 60 prosent av sakene mot bare i 48 prosent av sakene i 1986.

I de saker som omfattet barn, tok retten stilling til hvem som skulle ha foreldremyndigheten i en større del av sakene i 1977 enn i 1986, nærmere bestemt i henholdsvis 65 prosent og 44 prosent av sakene. Det er også verdt å merke seg at foreldremyndighet atskillig oftere ble tildelt begge foreldre i 1986 enn i 1977. I 1977 ble det bestemt delt foreldremyndighet i bare 5 prosent av sakene, mens dette ble resultatet i vel 22 prosent av sakene i 1986.

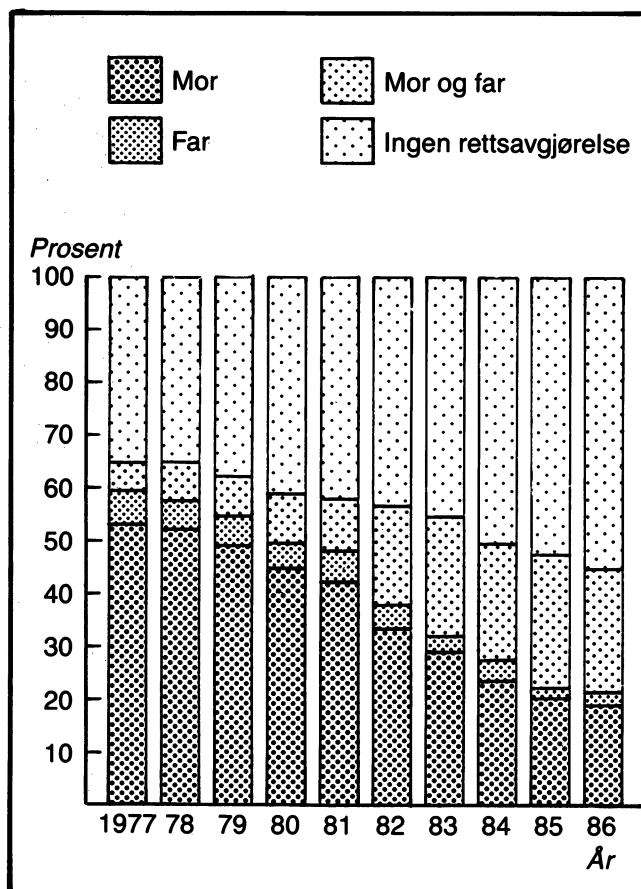
Figur 1. Andel av skilsmisser og separasjoner som behandles i by- og herredsrettene. 1977-1986

Figur 2. Andel av skilsmisse- og separasjonssaker der det ble ilagt bidragsplikt. 1977 og 1986. Prosent

Figur 3. Fordeling av foreldremyndighet. 1977-1986

Oppsummering

- Færre skilsmisser og separasjoner avgjøres i retten
- Flere av de sakene som går til retten ender med forlik
- Retten ilegger bidragsplikt mer sjelden nå enn tidligere
- Retten tar mer sjelden stilling til spørsmålet om foreldre- myndighet, og når den gjør det, er resultatet oftere enn før delt foreldremyndighet.

Hva er forklaringen på de til dels store endringer som har skjedd i løpet av disse forholdsvis få årene?

Årsakene, som er både flere og sammensatte, kan noen hver av oss ha meninger om og tenke oss til – i alle fall noen av dem. Men det datagrunnlaget som foreligger inneholder ikke opplysninger som gjør det mulig å dokumentere særlig mye av årsaksforholdene. Noe av forklaringen er dessuten å finne i endrede holdninger og personlig innstilling, størrelser som vanskelig lar seg måle og sammenligne over tid.

Det er likevel ingen tvil om at de endringer som materialet viser, gjenspeiler reelle og viktige forandringer i vårt samfunn, både når det gjelder privatøkonomiske forhold og når det gjelder hold-

ninger til samlivsspørsmål. Større yrkesaktivitet blant gifte kvinner gir større økonomisk frihet. I den perioden det er tale om, har det vært drevet både aktivt og bevisst arbeid for likestilling mellom menn og kvinner, og idéen om likestilling har i stor grad fått tilslutning. Det er rimelig å anta at det verken er en like stor økonomisk belastning som før eller er like sosialt stigmatiserende at et

ekteskap blir oppløst. Dette har i sin tur ført til at terskelen for separasjon og skilsmisse overskrides tidligere enn før, dvs. ved mindre uoverensstemmelser enn før. Dersom dette er riktig, får vi separasjoner og skilsmisser med mindre strid og uvennskap som bakgrunn, og dermed bedre muligheter for frivillige avtaler og forlik mellom partene.

Naturressurser og miljø 1987

Publikasjonen Naturressurser og miljø gir oversikter over reserver, uttak og bruk av viktige naturressurser. Videre inneholder publikasjonen analyser basert på disse «ressursregnskapene».

Av temaene kan vi nevne:

- Tilgang og bruk av elektrisk kraft
- Olje- og gassmarkedet. Utvinningstempo og oljeinntekter.
- Mineralreserver
- Bestandsutvikling for fisk

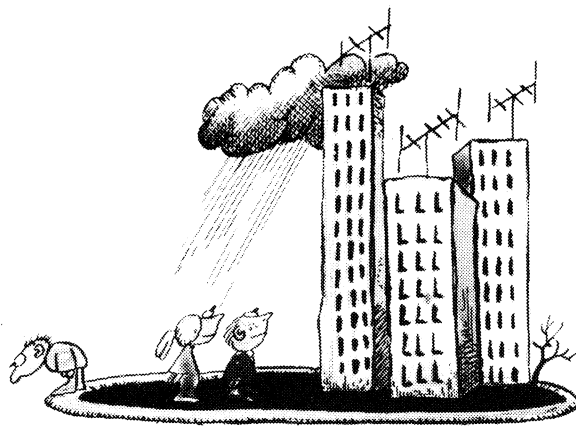
- Skogskader
- Endringer i arealbruksmønster og driftsformer i jordbruket
- Vannforurensninger
- Historiske oversikter og framskrivingstall for luftutslipp
- Globale luftforurensninger.

Naturressurser og miljø 1987 vil foreligge i månedsskiftet januar/februar.

Debatt:

Barnefiendtlig samfunn – et kulturelt fenomen?

I forrige nr. av Samfunnsspeilet skrev Jan Erik Kristiansen artikkelen «Barnefiendtlig samfunn – et kulturelt fenomen?» Et av hans poenger var at flere barnehager kunne føre til at kvinner føder færre barn. Redaksjonen gjengir her en reaksjon på

denne artikkelen. Den er skrevet av An-Magritt Jensen som er forsker ved Norsk institutt for by- og regionforskning. Kristiansen har fått anledning til å kommentere dette innlegget.

Tall uten kultur

Av An-Magritt Jensen

Jeg vil stille to spørsmål til Kristiansens artikkel om det barnefiendtlige samfunn:

- 1) Gir dataene grunnlag for å trekke slutningen at det ikke eksisterer sammenheng mellom økonomiske ressurser og fruktbarhet?
- 2) Kan man på noen som helst rimelig måte skille mellom økonomiske og kulturelle faktorer i enfruktbarhetssammenheng?

Spørsmålene er viktige å besvare på grunn av de politiske konsekvenser som kan trekkes av det Kristiansen skriver. Selv om vi ikke er sikre på om det i et globalt perspektiv er riktig å føre en politikk som oppmuntrer til høyere fødselstall, er det vel heller ingen som ønsker å føre en direkte fødselshemmende politikk. Slik Kristiansen framstiller det, blir økt barnehageutbygging et uegnet politisk virkemiddel sett i et befolkningsperspektiv. Nettopp dette poenget ble framhevet i Aftenpostens aftennummer 23/9, som i sin omtale av Samfunnsspeilet brukte overskriften «Flere barnehager gir færre barn» og tok utgangspunkt i Kristiansens artikkel.

Overraskende få eller overraskende mange?

Kristiansen bygger sine konklusjoner på en undersøkelse der kvinner i alderen 18 til 44 år skulle ta standpunkt til om følgende fire tiltak ville påvirke deres ønsker om å få flere barn: Fordoblet barnetrygd, økt barnehageutbygging, 6 timers arbeidsdag og utvidet svangerskapspermisjon.

Jeg har tre hovedinnvendinger mot disse dataene:

For det første er en god del av kvinnene i en livsfase da spørsmålet om flere barn er uaktuelt. Det gjelder de yngste og eldste kvinnene. Mange av de yngste har ennå ikke fått sitt første barn, og har derfor ikke noen personlig erfaring med å være mor. Og for en kvinne på 40 år, med et minstebarn på 12-14 år, vil vel heller ikke en fordobling av barnetrygden oppfattes som noen oppmuntning til å få et barn til!

For det andre er det en svakhet at kvinnene skulle svare på ett og ett av disse spørsmålene. Forventningen om at *ett* av tiltakene skulle ha noen virkning er urealistisk. Å ha barn oppleves som problematisk på *flere* områder *samtidig*. Det burde derfor vært spurt om den samlede virkning av disse forholdene, og også om *andre* forhold som utgjør *nødvendige*, og vel så viktige betingelser for å få flere barn. Det gjelder for eksempel likestilling i hjemmet og tilpasninger i arbeidslivet. En slik, samlet virkning er ikke det samme som etterpå å summere svarfordelingen for hvert enkelt tiltak.

For det tredje vil jeg hevde at tiltakene er hypotetiske i forhold til dagens politiske situasjon. Denne situasjonen danner et «bakgrunnstepp» som kvinnene forholder seg til når de svarer. I siste statsbudsjett ble for eksempel barnetrygden foreslått økt med 1 000 kroner pr. barn. Det er omtrent 20 kroner i uka. En fordobling av barnetrygden er urealistisk med dagens politikere, og folk vet det. Dessuten vil selv et slikt tiltak bare utgjøre en dråpe i havet sett i forhold til de virkelig store utgiftspostene på barnefamiliens budsjett, nemlig boutgiftene (se Andersen 1985). Barnetrygden har også liten relevans for forholdet mellom barneomsorg og yrkesarbeid så lenge ikke barnetrygden og antall barnehageplasser øker samtidig.

Sett på bakgrunn av disse tre innvendingene, vil jeg påstå at det er en høy andel som sier at ett av tiltakene ville ha innflytelse på deres ønsker om flere barn! Hele 32 prosent svarte at økt barnehageutbygging ville påvirke deres ønsker, 35 prosent at redusert arbeidstid ville være et positivt tiltak og 41 prosent at utvidet svangerskapspermisjon ville ha en slik virkning. I aldersgruppen 25-34 år var tallene enda høyere (se tabell 43 i Kristiansen 1986). Slående tall, og sterke argumenter for sosialpolitiske virkemidler i befolkningspolitikken!

Økonomiske og kulturelle faktorer i fruktbarhetsutviklingen

Kristiansen mener at kulturelle faktorer har vært undervurdert i fruktbarhetsforskningen. Jeg har en følelse av at han kaster barnet ut med badevannet. Selv om det er de mest ressurssterke i et samfunn som får færrest barn, kan vi ikke trekke den slutning at det er ikke-økonomiske faktorer som styrer fruktbarhetsutviklingen. I et samfunn der det er en økonomisk belastning å ha mange barn, er det nettopp de ressurssterke som har best mulighet for å vurdere denne situasjonen og planlegge i forhold til den. Et helt grunnleggende spørsmål er derfor om dagens familie har en økonomisk fordel eller ulempe av store barneflokker. Vi kan spørre: «I hvilken type samfunn har familien økonomisk fordel av å ha mange barn?» Dette blir det omvendte av Kristiansen som implisitt spør: «Hvorfor får de med mest ressurser færrest barn?» Han legger dermed opp til en slutning om at jo færre ressurser samfunnet yter, jo flere barn vil det få.

Barn koster tid og penger for familien. De representerer heller ikke noen alderdomsforsikring ettersom staten i prinsippet har overtatt denne funksjonen. Beslutningen om hvor mange barn en skal ha ligger i kjernefamilien, og par i den aktuelle alder investerer i nåtiden og i aktiviteter og interesser som ofte står i et konflikthold til mange barnefødsler.

La oss forutsette at det er en fordel for samfunnet å ha en befolkningsutvikling nær reproduksjonsnivået. Vår situasjon er da at familier ikke har fordel av et barnetall på dette nivået. Deres følelsesmessige behov blir som regel tilfredsstillt med to eller kanskje bare ett barn. På denne bakgrunn må en spørre seg om hvilke muligheter samfunnet har til å påvirke fødselstallet. All fornuft tilsier i hvert fall at barnetallet ikke kan økes ved å vanskeliggjøre barnefamiliens situasjon ytterligere. Man kan selvfølgelig diskutere *de enkelte tiltak*, slik Kristiansen gjør. Men spørsmålet dreier seg om *et knippe av forhold* som gjør det ufordelaktig for unge familier å få mange barn. Til syvende og sist dreier det seg om hvem som skal ha ansvaret for reproduksjonen i samfunnet i en situasjon der familiens og samfunnets behov ikke faller sammen.

Barnehager, yrkesaktivitet og fruktbarhet

I en annen artikkel i samme tidsskrift, «Barnehagedekningen i lys av kvinners yrkesaktivitet» (Ottesen og Wårum), kommer det fram at bare syv prosent av barna i alderen 0-2 år hadde plass i barnehage i 1986. 65 prosent av mødrene med barn i denne alderen var yrkesaktive. I denne situasjonen stiller Kristiansen spørsmålet om ikke økt barnehageutbygging kan føre til ytterligere fødselsnedgang. Man får lyst til å spørre om samfunnsforskerens gangsyn. Det er jo helt tydelig at manglende utbygging av barnehager ikke hemmer mødrenes yrkesaktivitet. *Den skaper problemer for dem, og skaffer barna dårlige oppvekstvilkår*, men den hindrer ikke yrkesaktivitet.

Mødrene jobber, nesten uansett. Småbarnsmødre er den gruppen kvinner som har hatt sterkest økning i yrkesaktivitet i 80-åra (se Gulbrandsen og Hoel 1986). Vi vet også at den mest vanlige aldersforskjell mellom de to første søsken er rundt tre år (Jensen og Schweder 1986). *Det er altså særlig for yrkesaktive mødre med helt små barn at barnehager kan ha en virkning på fruktbarhet.* Barnehagedekningen blant 6-åringer, der vi har høyere tall, må i fruktbarhetssammenheng vurderes i et annet lys enn dekningsgraden blant 2-åringer, fordi 6 år mellom de to første barna er relativt sjelden. Jeg savner denne type sondringer i Kristiansens artikkel.

Spørsmålet om hvorvidt økt barnehagedekning vil føre til økt fruktbarhet, kan ikke besvares i en slik situasjon. Avstanden mellom behov og realitet er for stor. Det kan jo være et spørsmål til ettertanke at Aftenposten trekker fram Kristiansens tolkninger, det som virkelig skulle fått oppslag er tallene om den dramatisk lave – og for de minste barna – synkende barnehagedekningen i forhold til behovet. Men det er klart – fra et nyhetssynspunkt er jo dette kjent!

Kilder

Andersen, A.S. (1986): Familiesituasjon og levekår, Arbeidsnotat nr. 2, NAVFs sekretariat for kvinneforskning.

Guldbrandsen, L. og M. Hoel (1986): Norske kvinners yrkesdeltakelse på 80-tallet. Kontinuitet og nye tendenser. INAS-rapport nr. 7.

Jensen, A. M. og T. Schweder (1986): The engine of fertility –influenced by interbirth employment? Discussion Paper no. 15, Statistisk Sentralbyrå.

Kristiansen, J. E. (1986): Synkende barnetall: frustrert fertilitet i et barnefiendtlig samfunn? Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.

Kristiansen, J. E. (1987): Barnefiendtlig samfunn – et kulturelt fenomen? Samfunnsspeilet nr. 1, Statistisk Sentralbyrå.

Otnes, B. og M. Wårum (1987): Barnehagedekningen i lys av kvinners yrkesaktivitet. Samfunnsspeilet nr. 1, Statistisk Sentralbyrå.

Synkende barnetall – Tall og tolkning

Av Jan Erik Kristiansen

En innrømmelse

Først en innrømmelse: Min artikkel innholdt enkelte spissformuleringer. Hvis man leser disse som uttrykk for «tallenes klare tale», er jeg enig i at de kan virke noe bastante.

Konklusjonene er selvfølgelig i stor grad uttrykk for *tolkninger*. Disse tolkningene tar bl.a. utgangspunkt i den konkrete undersøkelsen som refereres, men bygger også på annen litteratur, bestemte antakelser og mer teoretiske perspektiver.

En hovedkonklusjon i artikkelen var at barnehageutbygging eller andre tiltak vil ha liten eller ingen betydning for fruktbarheten. I forlengelsen av dette antydet jeg også muligheten for at slike tiltak kunne ha utilsiktede konsekvenser som kunne innebære en ytterligere reduksjon av fruktbarheten. Dette siste ble imidlertid presentert som en mulighet eller hypotese, ikke som noen definitiv konklusjon.

At enkelte massemedier har grepet fatt i dette er forståelig, men vel ikke særlig bekymringsfullt. Så vidt jeg kan se, er det ikke noen som har trukket de politiske konklusjoner som Jensen frykter.

Vurderingen av ulike tiltak

Jensen har innvendinger mot min tolkning av data om kvinners holdning til ulike tiltak (disse data er ikke gjengitt i artikkelen, men finnes i Kristiansen 1986). Hun mener at tiltakene er hypotetiske og at det er urealistisk å vurdere dem enkeltvis. På denne bakgrunn synes hun andelen som vurderer tiltakene positivt, er høy.

Til dette kan det sies at en samlet vurdering av tiltakene ville være enda mer hypotetisk og urealistisk, og dermed enda vanskeligere å besvare og tolke. Om andelene er høye eller lave, er også et tolkningsspørsmål: I utgangspunktet kan nok vurderingene sies å være positive; idet omtrent en tredjedel av kvinnene sier at tiltakene ville ha stor betydning for deres beslutning om (flere) barn. Når jeg likevel er skeptisk til den eventuelle effekten av slike tiltak, så er det bl.a. fordi også vel en fjerdedel av kvinner som oppgir at de har (eller

forventer å få) flere barn enn de ønsker, sier at tiltakene ville ha svært stor betydning for deres beslutning om flere barn. Her må vel svarene nærmest ses på som et uttrykk for en generelt positiv holdning til tiltakene, uten at de kan antas å ville øke fruktbarheten. I den grad svarene i de øvrige gruppene er uttrykk for det samme, er det grunn til en viss skepsis mht. forventede effekter.

Økonomi og kultur

Siden det er en økonomisk belastning å ha mange barn, antar Jensen at økonomiske ressurser er av stor betydning. Jeg er selvfølgelig enig i at «barnetallet ikke kan økes ved å vanskeliggjøre barnefamiliens situasjon». Men derav følger nødvendigvis ikke at fødselstallet kan økes ved økonomiske eller ressursmessige tiltak. Og erfaringene fra andre land tyder heller ikke på at slike tiltak har noen effekt.

Barnefamiliens økonomiske og ressursmessige problemer er *relative* og har delvis sin årsak i motivasjonskonflikter (som igjen har med endrede verdier og preferanser å gjøre, dvs. kulturelle forhold). Barn konkurrerer med en lang rekke andre «ting» og aktiviteter, som utdanning, yrkesdeltakelse, bolig, konsum, ferie, fritid. I denne forstand er det lave barnetallet et resultat av livsstil snarere enn levekår. Barnefamiliene befinner seg i en situasjon hvor de opplever *relativ deprivasjon*, snarere enn absolutt. Denne situasjonen kan bare i liten grad bedres ved generelle tiltak og støtteordninger.

Dette betyr selvfølgelig ikke at vi ikke skal bygge barnehager eller gjennomføre andre tiltak. Men når barnehagene ifølge målsettingen i tillegg til sin omsorgsoppgave også skal fremme likestilling og kvinners yrkesdeltakelse, samt være et distriktpolitisk virkemiddel (kfr. Stortingsmelding nr. 8 1987-88, s. 7-9), tror jeg vi bør ha nøkterne forventninger til dens eventuelle fruktbarhetsfremmende effekter. Om samfunnet virkelig ønsker flere barn, må vi sannsynligvis ty til andre og mer målrettede virkemidler, som f.eks. «premiering» av tredje barn.

Litteratur

Kristiansen, J.E.: *Synkende barnetall: Frustrert fertilitet i et barnefiendtlig samfunn?* Inst. for sosiologi 1986.

Stortingsmelding nr. 8 1987-88: Barnehager mot år 2000.

Medarbeidere i dette nummer:

Ellen J. Amundsen, cand.real. Førstekonsulent i Statistisk Sentralbyrå.

Jan Byfuglien, cand.philol. Byråsjef i Statistisk Sentralbyrå.

Grete Dahl, cand.oecon. Planlegger i Statistisk Sentralbyrå.

Gustav Haraldsen, mag.art i sosiologi. Førstekonsulent i Statistisk Sentralbyrå.

Jon Holmøy, exam.oecon. Byråsjef i Statistisk Sentralbyrå.

An-Magritt Jensen, cand.polit. Forsker ved Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR).

Jan Erik Kristiansen, mag.art. i sosiologi. Forsker i Statistisk Sentralbyrå.

Kjetil Sørli, cand.act. Forsker ved Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR).

Inger Texmon, cand.real. Førstekonsulent i Statistisk Sentralbyrå.

Lars Østby, cand.real. Forsker i Statistisk Sentralbyrå.

Bernt Aardal, mag.art. i statsvitenskap. Forsker ved Institutt for samfunnsforskning.

«Samfunnsspeilet» er et tidsskrift for
letteleste artikler om folks levekår og livsstil.
«Samfunnsspeilet» er et tidsskrift der
Statistisk Sentralbyrå sprer resultater av aktuell
levetidsforskning til en større leserkrets.

«Samfunnsspeilet» er skrevet

- for deg som underviser i samfunnsfag
- for deg som driver med informasjon
- for deg som forsker
- for deg som arbeider med sosial- og
helsepørsmål
- for deg som arbeider i administrasjon
og forvaltning
- eller rett og slett for deg som er opptatt av
samfunnsforhold.

Abonnement bestilles hos:
Statistisk Sentralbyrå
Opplysningskontoret
Postboks 8131 Dep.
0033 OSLO 1
Telefon (02) 41 38 20

ISSN 0801-7603